

บทที่ 2

แนวความคิดที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจทางการเมืองกับความรับผิดชอบของนายตำรวจระดับอาวุโส นั้น ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาว่า นายตำรวจระดับอาวุโสมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองมากน้อยเพียงใด และความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของนายตำรวจระดับอาวุโส นั้น ส่งผลกระทบต่อความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ของนายตำรวจระดับอาวุโสหรือไม่ อย่างไร ซึ่งในการศึกษาวิจัยนี้ มีทฤษฎีและแนวความคิดหลัก ๆ ที่ผู้วิจัยนำใช้เป็นกรอบในการศึกษาดังนี้

- 2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ
- 2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับทัศนคติ
- 2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมือง
- 2.4 แนวความคิดการอบรมกล่อมเกล่าและการเรียนรู้ทางการเมือง
- 2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมือง
- 2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง
- 2.7 แนวความคิดเกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตย

แนวความคิดเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ

ในการศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎี "ความรู้" และ "ความเข้าใจ" นั้น ได้มีนักวิชาการจากหลายสาขาวิชาด้วยกันให้ความสนใจศึกษากันมา เช่น นักจิตวิทยา นักศึกษาศาสตร์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามสำหรับความหมายกว้าง ๆ ของคำทั้งสองนี้อาจอธิบายได้ดังนี้ คือ "รู้" หมายถึง แจ่ม เข้าใจ ทราบ ส่วน "เข้าใจ" หมายถึง รู้เรื่อง รู้ความหมาย¹

รูสโซ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความรู้ในความเรียง ว่าด้วยเศรษฐกิจการเมืองของเขาว่า "ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตที่ดี หากจะต้องเป็นความรู้ชนิดที่ถูกต้องและที่หมายความถึงการอบรมปลูกฝังความเป็นราษฎร ความเป็นราษฎรที่ดีต้องการให้บุคคลมอบเจตน์งานของตนเองไว้ให้อยู่ภายใต้เจตน์งานของประชาคม ในขั้นปลายการกระทำเช่นนี้จะทำให้ประชาชนแก่เขา แต่สติปัญญาและการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้เข้าใจในข้อนี้ได้

¹ อังน พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับปรับปรุงจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2493 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียงใหม่ธรรมประทีป, 2520

โครงการศึกษาที่ถูกต้องจะสอนให้รักประเทศชาติ แต่ประชาชนไม่อาจรักประเทศชาติของตนได้ เว้นเสียแต่ว่าจะมีความมั่นคงสำหรับคนทั้งหมด จะต้องมีส่วนซึ่งทำให้บังเกิดผลดีและรัฐจะต้องรับผิดชอบในการศึกษาของประชาชน เพราะไม่มีอะไรอาจทำได้ถ้าหากขาดองค์ประกอบของราษฎรที่รับผิดชอบและรู้ดีรู้ชั่ว"²

คำกล่าวของรุสโซดังกล่าว ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญว่า ความรู้ ความเข้าใจของประชาชนเป็นรากฐานสำคัญในการจรรโลงและสร้างสรรค์ระบบการเมืองของสังคมใดสังคมหนึ่งได้เป็นอย่างดี

ในการศึกษา แนวความคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ ได้มีผู้สนใจและทำการศึกษาไว้มากันที่นี้จะรวบรวมความหมายและสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องมาอธิบายโดยสังเขปดังนี้

บลูน ได้อธิบายความหมายของความรู้ความเข้าใจว่า "ความรู้" หมายถึง พฤติกรรมและสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเน้นการจำ ไม่ว่าจะเป็นการระลึกถึงหรือระลึกได้ก็ตาม เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอันสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้โดยเริ่มต้นจากการรวบรวมสาระต่าง ๆ เหล่านั้น จนกระทั่งพัฒนาไปสู่ขั้นที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นต่อไป โดยความรู้นี้อาจแยกออกเป็นความรู้เฉพาะสิ่ง ความรู้ในเรื่องระเบียบการและความรู้เรื่องสากลเป็นต้น ส่วน "ความเข้าใจ" นั้น หมายถึงความสามารถทางปัญญาและทักษะอันได้แก่ 1. ความสามารถที่จะให้ความหมายของคำ (การแปล) 2. ความสามารถในการเข้าใจความหมายของการคิด (การตีความ) 3. ความสามารถในการคาดคะเนถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้จากการกระทำ (การประเมินค่า) ดังนั้น บุคคลจะมีความเข้าใจในเรื่องใด เรื่องหนึ่งจะต้องมีองค์ประกอบทั้ง 3 นี้³

² Jean Jacques Rousseau, "The Social Contract," Social Contract : Essays by Locke, Hume and Rousseau. Sir Ernest Barker Fair Lawn, N.J. : Oxford University Press

³ Benjamin S. Bloom Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I : Cognitive Domain New York : David McKay , 1956

ส่วนโรเซ็นเบิร์ก และไฮพลันด์ อธิบายว่า ความเข้าใจ ได้แก่ ความเชื่อหรือความนึกคิด (concept) หรือการสำนึก (conception) ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นไปได้ทั้งทางดีและไม่ดี ความรู้ความเข้าใจนี้เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากกลุ่มสังคมมาสู่ตัวบุคคล เช่น ถ้ามีผู้สอนให้บุคคลเข้าใจและรู้ว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยคืออะไรผู้นั้นก็อาจเกิดทัศนคติที่ดีต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยได้⁴

จากความหมายของความรู้ความเข้าใจดังกล่าว เมื่อก้าวถึงความรู้ความเข้าใจทางการเมือง อัลมอนด์และพาวเวลล์อธิบายว่า "หมายถึง ความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ทางการเมืองโดยไม่คำนึงถึงว่าความรู้ความเข้าใจนั้น จะถูกต้องหรือไม่ก็ตาม⁵ และในทัศนะของอัลมอนด์และพาวเวลล์ ได้จำแนกวัตถุประสงค์ทางการเมืองออกเป็น 4 ประการดังนี้

1. ระบบการเมือง (system as general object) ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจที่บุคคลมีต่อระบบการเมืองของตนโดยส่วนรวม หรือโดยทั่ว ๆ ไป เช่น ความเป็นชาติ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ขนาดที่ตั้ง กำลัง อาณาจักร รัฐธรรมนูญ ระบบการปกครอง เป็นต้น

2. ปัจจัยนำเข้า (input objects) ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสถาบันหรือองค์การทางการเมืองต่าง ๆ ตัวแทนของรัฐ ตัวแทนของประชาชน

---

⁴Milton J. Rosenberg and Carl I. Hovland, Attitude Organization and Change New Haven : Yale University Press, 1960

⁵Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell, Jr. Comparative Politics : A Developmental Approach Boston : Little, Brown, 1966 ผู้สนใจคำอธิบายความหมายเพิ่มเติม โปรดศึกษาจาก พรศักดิ์ ฝ่องแผ้ว ศาสตร์แห่งการวิจัย กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2523 ทิตยา สุวรรณชญ. "วิทยาศาสตร์คืออะไร" ใน ทิตยา สุวรรณชญ และคณะ. วิทยาศาสตร์สังคม พระนคร : สถาบันวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2517 และ ประภาเพ็ญ สุวรรณ. ทัศนคติ กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด

หรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทางการเมือง เป็นต้นว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐมนตรี พรรคการเมือง กลุ่มอิทธิพล หรือกลุ่มผลประโยชน์ รวมทั้งสื่อมวลชน เป็นต้น

3. ปัจจัยผลิตผล (output objects) ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการตัดสินใจ (decision process) และผลลัพธ์ (output) ที่ออกมาจากระบบการเมือง เช่น นโยบายของประเทศ หรือกฎหมายที่ออกมาจากฝ่ายนิติบัญญัติ เป็นต้น

4. อัตตา (self as objects) ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจของบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองว่า มีความเข้าใจในฐานะบทบาทของตัวเองในระบบการเมืองอย่างไรบ้าง มีความรู้เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ และวิธีการต่าง ๆ ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองอย่างไร เป็นต้น⁶

ดังนั้น อาจกล่าวสรุปได้ว่า ความรู้ความเข้าใจทางการเมือง (political understanding) หมายถึง ความรู้ความเข้าใจหรือความรู้สึกที่เข้าใจว่าระบบการเมือง กระบวนการและสถานการณ์ทางการเมือง ซึ่งเป็นความจำเป็นต่าง ๆ ในการเมืองทั้งหลายเป็นเช่นไร เช่น รัฐธรรมนูญกำหนดไว้อย่างไรบ้าง รัฐบาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประชาชนมีสิทธิและหน้าที่ทางการเมืองอย่างไรบ้าง เป็นต้น ประชาชนที่มีความรู้ความเข้าใจทางการเมือง มักมีแนวโน้มที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าผู้ไม่เข้าใจทางการเมือง⁷

⁶ Almond and Verba, The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations, อังงาน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "วัฒนธรรมทางการเมืองกับระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย" และ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "กำเนิดและพัฒนาการ", ใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, พลศักดิ์ จิระโกศลศิริ, บรรณาธิการ วัฒนธรรมทางการเมืองไทยของคนไทย

⁷ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์, จิตวิทยาการเมือง กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517

การมีความรู้ความเข้าใจการเมืองย่อมเกิดจากการมีประสบการณ์หรือการเรียนรู้ ซึ่งจะมีส่วนสัมพันธ์กับความผูกพันทางใจหรือความสนใจทางการเมือง ความสนใจทางการเมืองจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจทางการเมืองมากขึ้นได้ ขณะเดียวกันการมีความเข้าใจทางการเมืองที่ดีก็อาจจะทำให้เกิดความมั่นใจและเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้เช่นกัน⁸ อย่างไรก็ตาม การที่บุคคลหนึ่ง ๆ จะมีความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงทางการเมืองดีพอสมควรได้นั้น ย่อมเกิดจากการมีความสนใจ เห็นความสำคัญของการเมืองที่อยู่รอบตัวเองด้วยเช่นกัน

ถ้าหากประชาชนขาดความรู้ที่ไม่แน่ใจทางการเมือง ขาดความกระตือรือร้นทางการเมือง และในที่สุดก็จะก่อให้เกิดความคิดว่าตนเองปราศจากอำนาจทางการเมืองหรือมีจิตสำนึกว่าไร้อำนาจ (powerlessness) ในทางการเมือง คิดว่าตัวเองเป็นเพียงกลไกขึ้นกระຈิริตที่อยู่ท่ามกลางระบบเครื่องยนต์อันมหึมา⁹ จึงไม่เห็นว่าการกระทำใด ๆ ของตนจะมีอิทธิพลต่อระบบการเมือง ทำให้เกิดสภาพนิ่งเฉยทางการเมืองและในที่สุดก็จะไม่สนใจว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทางการเมือง อาทิ เหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญวิกฤตการณ์ทางการเมือง หรือผลของนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลจะมีผลกระทบต่อตัวเขาหรือไม่¹⁰ การที่ประชาชนในสังคมใดเป็นเช่นนี้ ย่อมเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาระบบการเมืองของประเทศนั้น การเมืองในระบอบ

⁸ วิชากรณ์ ปราโมช ฌ อยุธา, "การศึกษาเรื่องทัศนคติทางการเมือง ความรู้ ความเข้าใจและความสนใจในการเลือกตั้งของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขตกรุงเทพมหานคร วันที่ 4 เมษายน 2519" วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520

⁹ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ข่าวสารทางการเมือง กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์. 2526

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

ประชาธิปไตยจะไม่สามารถคงอยู่หรือเป็นไปได้อีกหากประชาชนทั่วไปไม่มีความรู้ความเข้าใจถึงความจำเป็นของการเมืองการปกครองบ้างเลย¹¹ อีกทั้งยังยอมรับกันว่าประชาธิปไตยจะพัฒนาก้าวหน้าไปอย่างได้ผลอย่างยั่งยืนในรัฐที่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองกว้างขวางสาธารณชนได้รับข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมของส่วนรวมอย่างพอเพียง มีการสื่อสารในด้านความรู้ความเข้าใจ ข้อเท็จจริงต่าง ๆ อย่างเปิดเผยและเต็มที่¹² ขณะเดียวกันกลไกของรัฐคือ ข้าราชการทั้งหลายจะต้องมีทัศนคติทางการเมืองที่เป็นเสรีนิยมและเป็นประชาธิปไตยด้วย ทั้งนี้เพราะเป็นที่เชื่อกันว่าการที่ประชาชนของประเทศใดเป็นผู้ที่สนใจ มีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองและข่าวสารทางการเมือง ไม่เพียงแต่จะสามารถปฏิบัติหน้าที่ของพลเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่จะเป็นผู้ที่มีความรู้สึกผูกพันและยึดมั่นต่อระบบการเมืองนั้น ๆ มากขึ้นอีกด้วย¹³

ในปัจจุบันผู้ที่สนใจทำการศึกษาระบบการเมืองของประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะระบบการเมืองของประเทศกำลังพัฒนาจึงมุ่งเน้นหาความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของประเทศเหล่านั้นให้มากขึ้นด้วยการให้ความสำคัญกับระบบการเมืองในอดีต ขึ้น

¹¹ Fames D. Barber, Citizen Politics : An Introduction to Political Behavior Chicago : Markham Publishing, 1965

¹² จรูญ สุภาพ, ระบบการเมืองเปรียบเทียบ (ประชาธิปไตย : เผด็จการ) และหลักวิเคราะห์การเมืองแผนใหม่ กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2518

¹³ บรรดศีกษารายละเอียดเพิ่มเติมใน Robert E. Lane and David O.Sears, Public Opinion Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1964

ตอนการพัฒนาทางการเมืองและปัจจัยเห็นยวรุ่งการพัฒนาทางการเมือง¹⁴ ซึ่งผู้ที่ศึกษา มักจะค้นพบปัญหาที่เกิดขึ้น

แนวความคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

คำว่า "ทัศนคติ" มาจากภาษาละตินว่า "Aptus"¹⁵ ซึ่งหมายความว่า เหมาะเจาะ (fitness) หรือปรุ่่งแต่ง (adaptness) ตามพจนานุกรมลั้บราชบัลลิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า "ทัศน" หมายถึง ความเห็น การรู้เห็น ฯลฯ ส่วน "คติ" แปลว่าการไป ความเป็นไป การดำเนินวิธี ฯลฯ¹⁶ คำว่า "ทัศนคติ" ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า "attitude" ซึ่งแปลว่า "ความรู้สึก ความเห็น"¹⁷ ดังนั้นคำว่า "ทัศนคติ" จึงหมายถึงลักษณะความเห็น ความรู้สึกของแต่ละบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง¹⁸ นักวิชาการทางด้านจิตวิทยาและจิตวิทยาสังคมได้ให้ความหมายของทัศนคติแตกต่างกัน

---

¹⁴โปรดศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมใน S. N. Eisenstadt, The Political Systems of Empire New York : The Free Press of Glencoe, 196 ; S. M. Lipset, The First New Nation New York : Basic Books, 1963; and Richard Bendix, Nation-Building and Citizenship New York : John Wiley and Sons, 1964

¹⁵Webster's New Universal Dictionary New York : Webster's Universal Press, 1977

¹⁶ พจนานุกรมลั้บราชบัลลิตยสถาน พระนคร : รุ่งเรืองธรรม. 2507

¹⁷ Joseph Friend and David Guralink, Webster's New World Dictionary of American Language New York : The World Publishing, 1975

¹⁸ Aaron Quin Serttain, Psychology : Understanding Human Behaviors New York : McGraw-Hill Book, 1958

ออกไป ดังเช่น ฟอสเตอร์ ได้สรุปว่า ทักษะที่เกิดจากมูลเหตุ 2 ประการ คือ¹⁹

1. ประสบการณ์ที่บุคคลมีต่อสภาพการณ์ บุคคล หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยการได้พบเห็น ค้นเคย ได้ทดลอง เป็นต้น เรียกว่าเป็นประสบการณ์โดยตรง (direct experiences) และโดยการได้ยินได้ฟัง ได้เห็นรูปภาพ หรือได้อ่านเกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ แต่ไม่ได้พบเห็น ไม่ได้ทดลองกับของจริงด้วยตนเอง เรียกว่าประสบการณ์ทางอ้อม (indirect experiences) เนื่องจากทักษะนี้เป็นเรื่องที่เกิดจากการรู้และการเข้าใจ (cognition) ดังนั้น บุคคลจะไม่มีทักษะต่อสิ่งที่เขาไม่เคยมีประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. ค่านิยมและการตัดสินค่านิยม เนื่องจากกลุ่มชนแต่ละกลุ่มมีค่านิยมและตัดสินค่านิยมไม่เหมือนกัน แต่ละกลุ่มอาจมีทัศนคติต่อสิ่งเดียวกันแตกต่างกันก็ได้การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะมีทัศนคติที่ดีหรือไม่ดีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและค่านิยมหรือมาตรฐานของกลุ่มที่บุคคลนั้นดำเนินชีวิตอยู่

เพอร์กูสัน กล่าวไว้ว่า ทักษะเป็นการแสดงออกของความเชื่อว่าอะไรถูกอะไรผิด ชอบหรือไม่ชอบ ยอมรับหรือปฏิเสธ การแสดงออกดังกล่าวเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 3 ประการ คือ²⁰

1) องค์ประกอบทางด้านความคิด ความเข้าใจ (the cognitive component) ทักษะจะแสดงออกมาในลักษณะของความเชื่อว่าอะไรถูกอะไรผิด

2) องค์ประกอบทางด้านความรู้สึก (the affective component) ทักษะจะแสดงออกมาในลักษณะของความชอบหรือไม่ชอบ

3) องค์ประกอบทางด้านพฤติกรรม (the behavioral component) เป็นความพร้อมที่จะกระทำทัศนคติโดยแสดงออกมาในลักษณะของการยอมรับหรือปฏิเสธ

อัลพอร์ต ได้สรุปว่า ทักษะ คือ สภาวะทางจิต และสภาวะทางประสาทที่พร้อมจะคิดหรือทำ ชอบหรือไม่ชอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์

¹⁹ Charles R. Foster, Psychology for Life Adjustment Chicago : American Technical Society, 1952

²⁰ L. W. Ferguson, Personality Measurement New York : Mc Graw Hill Book, 1952

เป็นตัวนำหรือมีอิทธิพลต่อการตอบสนองของแต่ละบุคคลที่มีต่อวัตถุ และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน²¹

โรคิช อธิบายว่า ทศนคติเป็นการผสมผสาน หรือการจัดระเบียบของความเชื่อที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ผลรวมของความเชื่อนี้จะเป็นตัวกำหนดแนวโน้มของบุคคลในการที่จะมีปฏิกิริยาตอบสนองในลักษณะที่ชอบหรือไม่ชอบ²²

ชัตติยา กรรณสูต ให้ความหมายว่า ทศนคติ คือ ความรู้สึกที่คนเรามีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งก็ตามในลักษณะที่เป็นอัตวิสัย (subjective) อันเป็นพื้นฐานเบื้องต้น หรือมีผลให้เกิดการกระทำ หรือการแสดงออกที่เรียกกันว่า "พฤติกรรม"²³

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายหรือคำอธิบายเกี่ยวกับทศนคติไว้อีกเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น Harry C.Triandis, Muzaffer Sherif, Carolyn W.Sherif, Murphy L.Murphy and T.Newcomb, M.J.Rosenberg, L.L.Thurstone ฯลฯ เป็นต้น²⁴

²¹Gordon W. Allport, A Handbook of Social Psychology Worcester : Clark University Press, 1935

²²Milton Rokeach, Beliefs, Attitudes and Values San Francisco : Jossey-Bass Inc. Publishers, 1970

²³ชัตติยา กรรณสูต, "ทศนคติในการปฏิบัติงานของข้าราชการ" รายงานวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2514

²⁴โปรดศึกษาเพิ่มเติมจาก Harry C. Triandis, Attitude and Attitude Change New York : John Wiley and Son , 1971 ; Muzaffer Sherif and Carolyn W.Sheriff, Social Psychology New York : Harper and Row Publishers, 1969 ; G. Murphy, L. Murphy, and T. Newcomb, Experimental Social Psychology New York : Harper and Row Publishers, 1937 ; M. J. Rosenberg, "Cognitive Structure and Attitudinal Affect," Journal of Abnormal and Social Psychology 53 (1956) ; L. L. Thurstone, "Comment," American Journal of Sociology 52 ,1946

จากความหมายของทัศนคติดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า ทัศนคติ คือ ความเข้าใจ ความรู้สึก และความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานการณ์ ฯลฯ ในเชิงบวกหรือลบ ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ การรับรู้และค่านิยมของบุคคลนั้น ๆ ด้วย

แนวความคิดเกี่ยวกับทัศนคติทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

ไฮซ์ ยูเลา (Heinz Eulau) นักรัฐศาสตร์เชิงพฤติกรรม ได้กล่าวไว้ในหนังสือ *The Behavioral Persuasion in Politics* ว่า

"รากฐาน (ของรัฐศาสตร์) คือ ตัวมนุษย์ ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าการกล่าวถึงการเมืองการปกครองมนุษย์จะมีความหมายใด ๆ ได้ หากปราศจากการกล่าวถึงซึ่งความเชื่อการกระทำและค่านิยมของมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้สร้างชาติ สร้างอาณาจักร สร้างสรรค์ประเพณีและสถาบัน คิดค้นสัญลักษณ์และระเบียบข้อบังคับ ก่อสงคราม ปฏิวัติ และสร้างสันติภาพรัฐศาสตร์คือการศึกษา ว่าทำไมมนุษย์จึงคิดสร้างการปกครองมนุษย์ขึ้นมา มนุษย์ตัดสินใจเกี่ยวกับการเลือกนโยบายสาธารณะกันอย่างไร และทำไมจึงตัดสินใจเช่นนั้น การเมืองคือสภาพการณ์และผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์"²⁵

จากความคิดของไฮซ์ ยูเลา เบื้องต้นได้สะท้อนให้เห็นสารัตถะทางการเมืองมิติที่สำคัญ 3 ประการ คือ ตัวมนุษย์ การกระทำของมนุษย์ (พฤติกรรม) และค่านิยมกับทัศนคติของมนุษย์ โดยเน้นว่าการเมืองเป็นเรื่องของมนุษย์ โดยเฉพาะการกระทำทางการเมือง (political actions) ของมนุษย์ เพราะมนุษย์แม้จะได้มีการพัฒนาตัวเองในด้านการเมืองการปกครองที่เป็นระบบและมีเหตุมีผลมาเป็นเวลานานแล้ว แต่การเมืองการปกครองก็ยังเป็นเรื่องที่อันตรายยิ่งสำหรับมนุษย์ กล่าวคือ เป็นกิจกรรมที่มนุษย์จะทำความดี บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ได้หรืออาจทำความ

---

²⁵ Heinz Eulau, The Behavioral Persuasion in Politics New York : Random House, 1963, อ้างใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. รัฐศาสตร์ : ขอบข่าย สถานภาพ และการศึกษาวิจัย กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526

ชีว ก่ออันตรายไว้แก่ ตัวเองและผู้อื่นอย่างใหญ่หลวงได้เช่นกัน²⁶

การกระทำทางการเมืองซึ่งมนุษย์สามารถจะกระทำได้ทั้งในเชิงบวก (positive) และในเชิงลบ (negative) เรียกโดยทั่ว ๆ ไปว่า "พฤติกรรมทางการเมือง" (political behavior) อย่างไรก็ตาม การที่มนุษย์จะมีพฤติกรรมทางการเมืองเป็นไปในแง่ (aspects) ใดนั้นมีอิทธิพลมาจาก "วัฒนธรรมทางการเมือง" (political culture) ซึ่งเป็นแบบแผนของทัศนคติของบุคคลที่มีต่อระบบการเมืองต่อส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมืองเป็นสำคัญ²⁷ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงแบบอย่างของการดำรงชีวิต (pattern of life) ของชนหมู่ใดหมู่หนึ่ง และก่อนที่จะเป็นแบบอย่างขึ้นมาได้จะต้องมีการปฏิบัติคล้ายตามกันในหมู่คนจำนวนมาก จนปฏิบัติตามกันไปทั้งกลุ่ม และมีการปฏิบัติสืบทอดกันไปเป็นเวลานานจนปรากฏเป็นแบบอย่าง (pattern) ให้เป็นอย่างแน่นอน หากชนหมู่ที่เป็นเจ้าของร่วมกันปฏิบัติตามแบบอย่างความประพฤติ ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติและค่านิยมที่รวมกันเข้า เป็นแบบแผนของชีวิตของหมู่คนนั้นติดต่อกันไปเวลาช้านาน แบบแผนของความประพฤตินั้นจะกลายเป็นสิ่งที่เรียกกันว่า "วัฒนธรรม" ซึ่งถ้าแบบแผนแห่งความประพฤตินั้นเกี่ยวข้องกับการเมืองก็เรียกกันว่า "วัฒนธรรมทางการเมือง"²⁸

กาเบรียล อัลมอนต์ (Gabriel A. Almond) และซิดนีย์ เวอร์บา (Sidney Verba) ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงแบบแผนทัศนคติทางการเมืองของแต่ละบุคคลนี้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจ ซึ่งเป็นตัวสร้างทัศนคติทางการเมือง

²⁶ Bertrand de Jourvenel, "On the Nature of Political Science," The Pure Theory of Politics New Haven : Yale University Press, 1948

²⁷ Gabriel A. Almond, "Comparative Political System," Journal of Politics 18 August, 1956

²⁸ พัทธา สายหู, "การใช้แบบความคิดเรื่องวัฒนธรรมในการพัฒนาประเทศ," วรรณวิทยาการ : ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514

เมือง หรือการแสดงออกที่เป็นบทบาททางการเมือง มีส่วนประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ²⁹

3. ความโน้มเอียงเกี่ยวกับความรู้ (cognitive orientation) หมายถึงความรู้ และความเชื่อเกี่ยวกับระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมือง ซึ่งรวมไปถึงปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการแปรผัน (conversion process) และปัจจัยนำออก (output)

4. ความโน้มเอียงเกี่ยวกับความรู้สึก (affective orientation) เป็นความรู้สึกเกี่ยวกับระบบการเมืองในแง่ของบทบาท บุคลากรและการปฏิบัติงานของสมาชิกในระบบการเมือง

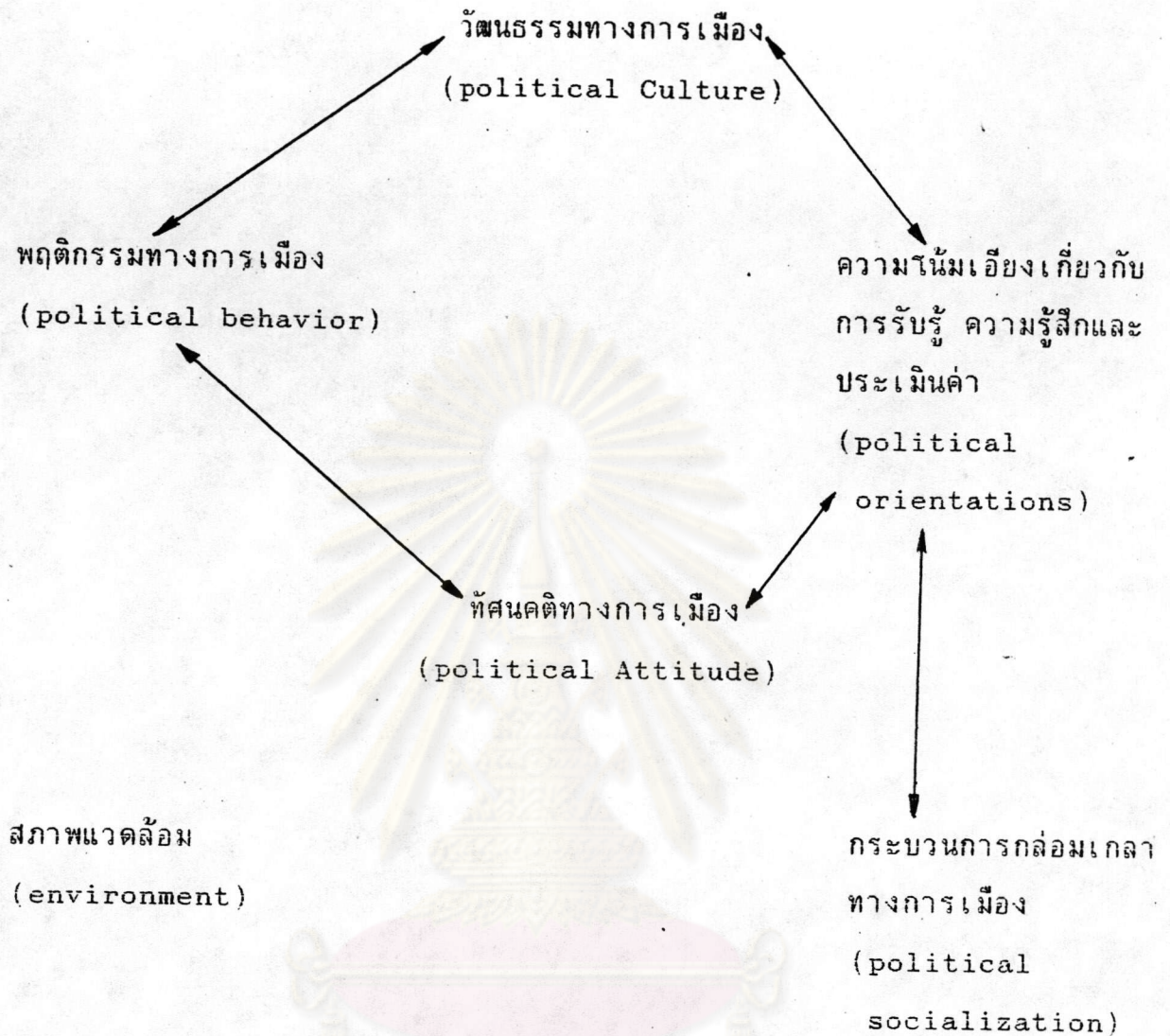
5. ความโน้มเอียงเกี่ยวกับการประเมินค่า (evaluative orientation) เป็นการตัดสินใจและให้ความเห็นเกี่ยวกับสถาบันทางการเมือง (political objects) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จในระหว่างมาตรฐานของค่านิยม การจัดระบบข้อมูลและความรู้สึก

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความรู้สึกนึกคิดที่ประกอบด้วย การรับรู้ ความรู้สึกและการประเมินค่าประกอบกันเป็นทัศนคติทางการเมือง ซึ่งจะก่อให้เกิดและมีส่วนกำหนดพฤติกรรมทางการเมือง ถ้าพฤติกรรมทางการเมืองนี้ได้รับการยอมรับของบุคคลทั่วไปในชุมชนก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองในที่สุด³⁰

---

²⁹Gabriel A. Almond and Sidney Verba, The Civic Culture : Political Attitude and Democracy in Five Nations Princeton : Princeton University Press, 1963 and Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell, Jr., Comparative Politics : A Developmental Approach Boston : Little, Brown, 1966

³⁰Lucian W. Pye and Sidney Verba, Political Culture and Political Development Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1965

รูปภาพที่ 2.1

กระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culturalization)

ดังนั้น "ทัศนคติทางการเมือง" เป็นตัวส่งผ่าน (transmission agent) ที่สำคัญเป็นอย่างมากในกระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางการเมือง (political culturalization) ในฐานะที่เป็นตัวกลางในการกำหนด "พฤติกรรม" ของบุคคลว่าจะเป็นไปในรูปแบบเชิงรูปธรรม

นอกจากนี้กาเบรียล อัลมอนด์ (Gabriel A. Almond) และ ซิดนีย์ เวอร์บา (Sidney Verba) ได้เสนอรูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอารยันชน (civic culture)

ว่าเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมทางการเมืองที่เหมาะสมที่สุดต่อวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย โดยชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอารยชนเป็นส่วนผสมระหว่างความเชื่อกับทัศนคติสองอย่างควบคู่กันไป คือ การเคารพเชื่อฟังในอำนาจอย่างหนึ่งกับความเป็นอิสระมั่นคงอีกอย่างหนึ่ง พลเมืองที่เป็นประชาธิปไตยในอุดมคติได้แก่ผู้ที่เชื่อมั่นในความชอบธรรมความสามารถและความตั้งใจดีของผู้ปกครองประเทศ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีความเชื่อมั่นว่ามีสิทธิและความสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมมีเสียง มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของรัฐบาลลักษณะด้านแรกของทัศนคตินี้คือ ความสามารถในการเป็นผู้อยู่ใต้การปกครอง (subject competence) ลักษณะด้านที่สองของทัศนคติดังกล่าวคือ ความสามารถในการเป็นพลเมืองผู้มีส่วนร่วมในการปกครอง (citizen competence)³¹

ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอารยชน (civic culture) ในฐานะเป็นเงื่อนไขที่สนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยนี้จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องมีกรอบของทัศนคติทางการเมืองที่สอดคล้อง และช่วยจรรโลงระบอบประชาธิปไตยด้วยเช่นกัน

ในที่นี้จากการรวบรวมสาระสำคัญอย่างสังเขปของหลักการประชาธิปไตย ทั้งอุดมการณ์ รูปแบบและวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย จากทัศนะ ความคิดเห็น ข้อค้นพบ และความรู้ของนักรัฐศาสตร์ไทยและต่างประเทศพบว่า กรอบแนวความคิดที่ชี้ให้เห็นถึงทัศนคติทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของบุคคลโดยทั่วไปมีลักษณะดังต่อไปนี้

6. มีทัศนคติที่มีความศรัทธาและเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง และเพื่อนมนุษย์ในการใช้สติปัญญา การรู้จักใช้เหตุผลในการพิจารณาปัญหา ยึดหลักเหตุผลด้วยวิธีการทดลองค้นหาตามแบบวิทยาศาสตร์ โดยถือว่าความรู้ทั้งหลายนั้นเกิดมาจากประสบการณ์ซึ่งไม่มีสิ่งใดเป็นสัจธรรมไปตลอดกาล เมื่อมีการค้นคว้าที่ก้าวหน้าขึ้น สิ่งที่เคยเป็นจริงในยุคนั้นก็อาจเปลี่ยนแปลงไปได้³²

³¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "วัฒนธรรมทางการเมืองกับระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย" ใน วัฒนธรรมทางการเมืองไทย, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และพลศักดิ์ จิรากรศิริ (บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2522

³² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย.

7. มีทัศนคติที่ว่ารัฐบาลเป็นเครื่องมือของสังคม ซึ่งสามารถสนองความต้องการของแต่ละคนได้ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มองว่าการเมืองเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประชาชน มิใช่เป็นเรื่องสกปรก³³ มีการมองโลกในแง่ดีและมีความไว้วางใจต่อผู้อื่นอยู่เสมอ

8. มีความเชื่อว่าสิทธิเสรีภาพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ติดตามมาพร้อมกับความเป็นมนุษย์ ความเห็นแต่ละบุคคลจึงเป็นสิ่งจำเป็นมากที่สุด นอกจากนั้น ยังต้องรู้จักวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ โดยยึดหลักเหตุผลที่วางอยู่บนข้อเท็จจริงโดยปราศจากอคติ³⁴

9. เชื่อในความมีอิสระหมายถึงความสามารถในการเลือกใช้ชีวิต กระทำการหรือไม่กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดได้ด้วยตนเอง โดยไม่ตกอยู่ภายใต้การบงการของบุคคลอื่น

10. มีทัศนคติที่เชื่อมั่นในประสิทธิภาพทางการเมืองของตน (political efficacy) กล่าวคือ จะต้องรู้สึกว่าคุณเองมีความเข้าใจและสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ โดยการกระทำของคุณและสามารถทำให้ผู้มีอำนาจทางการเมืองทำตามที่คุณต้องการ³⁵ จะต้องไม่คิดว่าตัวเองเป็นบุคคลที่ไร้อำนาจ (powerlessness) ในทางการเมืองและไม่คิดว่าความเป็นไปของสังคมและการเมืองอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มคนที่ทรงพลังมีอิทธิพลครอบงำอยู่

11. มีทัศนคติที่ยอมรับในความเท่าเทียมกันของตน ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความเท่าเทียมกันในทุก ๆ ด้าน แต่หมายถึงความเสมอภาคตามกฎหมายและทาง

³³ Daniel Wit, Comparative Political Institutions New York : Holt, 1953

³⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ลัทธิการเมือง กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2519

³⁵ Kenneth Prewitt, "Political Efficacy," in Davis O. Sills International Encyclopedia of the Social Science Vol.14 New York : Macmillan and Free Press, 1968

การเมือง คนทุกคนคงได้รับความคุ้มครองจากรัฐและการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ กาเนิด เพศ หรือฐานะทางเศรษฐกิจสังคม³⁶

12. มีทัศนคติที่ว่า ประชาชนสามารถล้มล้างรัฐบาลได้ ถ้ารัฐบาลกระทำตนเป็นนายประชาชนหรือไม่ทำตามความประสงค์ของมวลชน³⁷ ผู้ปกครองจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใต้ปกครองในการดำเนินการปกครอง เพราะประชาชนคือเจ้าของอำนาจสูงสุดนั้นคืออำนาจอธิปไตย (sovereignty)³⁸

13. มีทัศนคติในการยอมรับและเคารพในกติกาของสังคม ทั้งนี้เนื่องจากการปกครองระบอบประชาธิปไตยคือการปกครองโดยกฎหมาย (rule of law) ไม่ใช่เป็นการปกครองระบอบเหตุผลแห่งรัฐ (reasons of the State) ดังนั้นกฎหมายจึงเป็นกติการ่วมกันที่ทุกคนจะต้องยึดถือและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เมื่อพิจารณาว่ากฎหมายนั้นถูกต้องและสมเหตุสมผล

14. มีทัศนคติที่ยอมรับการประนีประนอม (compromise) ในความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยจะต้องเป็นผู้รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ใหม่ ๆ แม้ตนเองจะไม่พอใจแต่ก็จะต้องมีความอดทนและยอมรับในความเห็นของคนอื่น ๆ ถ้าความคิดเห็นนั้นสมเหตุสมผลและได้รับการยอมรับจากเสียงข้างมาก³⁹

³⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย.

³⁷ Wit, Comparative Political Institutes

³⁸ Carton C. Rodee and Cristal, Introduction to Political Science Tokyo : Kogakysa, 1967

³⁹ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963

แนวความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมือง

โดยทั่วไปแล้ว คำว่าอุดมการณ์มีความหมายไม่สู้ดีนัก ทั้งนี้เพราะคนมักมองภาพไปที่ความเชื่อในลัทธิ เช่น คอมมิวนิสต์ หรือลัทธิความเชื่อที่พิสดารอื่น ๆ การต่อต้านอุดมการณ์ยิ่งรากลึกลงไปในประวัติศาสตร์ของมนุษย์⁴⁰ คำว่า "อุดมการณ์" มาจากภาษาอังกฤษว่า ideology ซึ่งได้มากจากภาษาฝรั่งเศสว่า ideologie ผู้ใช้ศัพท์นี้เป็นคนแรกคือนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสชื่อ Antoine Destut de Tracy ในช่วงการปฏิวัติใหญ่ฝรั่งเศสโดยมีความหมายว่า "ศาสตร์แห่งความคิด" ซึ่งหมายถึงการศึกษาต้นตอ วิวัฒนาการ และธรรมชาติของความคิดในระยะต่อมาอุดมการณ์มีความหมายผันแปรไปอีกมากมาย เป็นต้นว่าในตอนต้นของคริสต์วรรษที่สิบเก้า นโปเลียนใช้คำนี้ในความหมายทางลบ โดยใช้เรียกปัญญาชนเสรีนิยมแห่งสถาบันฝรั่งเศส (Institut de France) ซึ่งในตอนแรกสนับสนุนการขึ้นสู่อำนาจของนโปเลียนในระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐและไม่อิงศาสนา แต่ในตอนหลังต่อต้านตัวเขา เพราะนโปเลียนเปลี่ยนแปลงนโยบายไปสนับสนุนศาสนาอย่างเต็มที่เนื่องจากกลัวการชิงดีชิงเด่นกันระหว่างรัฐกับศาสนาตามที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ทำให้นโปเลียนห้ามการสอนจริยธรรมและรัฐศาสตร์ในสถาบันดังกล่าวสุนทรพจน์อันมีชื่อเสียงของนโปเลียน เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1812 ประณามความคิดนั้นว่า เลื่อนลอย ผิดพลาดขาดความรับผิดชอบ เป็น "อภิปรัชชามืด" (the dark metaphysics) ของอุดมการณ์นับตั้งแต่นั้นมาก็มีคนใช้ความหมายของอุดมการณ์ว่าเป็นความคิดที่เป็นอุดมคติ (Utopia) และเป็นความคิดที่ปฏิบัติจริงไม่ได้อีกความหมายหนึ่ง

⁴⁰ ไบรูดคูการอภิปรายในเชิงประวัติศาสตร์ จาก George Lichtheim, The Concept of Ideology and Other Essays New York : Random House, 1967 ; Joseph S. Roucek, "A History of the Concept of Ideology," Journal of the History of Ideas, V (October, 1944), 479-488 ; J.W. Stern, "Beginning Ideology," South Atlantic Quarterly, LV (April, 1956), 163-170.

ความหมายอีกกระแสหนึ่งเกิดขึ้นจากข้อเสนอของคาร์ล มาร์กซ์ และคาร์ล แมนไฮน์ (Karl Mannheim) นักสังคมวิทยาผู้มีชื่อเสียง มาร์กซ์เรียก อุดมการณ์ ว่าเป็นความคิดของชนชั้นปกครอง (นายทุน) ซึ่งมุ่งที่จะหาเหตุผลให้แก่ระเบียบสังคม ที่ใช้อยู่ (ระบบทุนนิยม) ให้เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ส่วนแมนไฮน์ให้ความหมายของคำว่าอุดมการณ์ในลักษณะคล้ายคลึงกันว่าเป็นความคิดที่เป็นอนุรักษนิยม ซึ่งมีฐานอยู่ที่ผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองของสังคม ซึ่งเป็นอีกความหมายหนึ่งของอุดมการณ์

ในการโฆษณาชวนเชื่อของพวกนาซีในเยอรมนีของสตาลินในการปฏิวัติรัสเซีย และของเหมา เจ๋อตุง ในการปฏิวัติจีน มีการใช้อุดมการณ์ในความหมายที่ "เป็นเรา-เป็นเขา" "ดี-เลว" เช่น เรามีปรัชญาของเรา เขามีอุดมการณ์ เรามีผู้นำนักบุญเรามีศาสนาเป็นอันเลือด เรามีความจริงร้อยเปอร์เซ็นต์ เขามีแต่ความตลบตะแลงในลักษณะเช่นนี้ อุดมการณ์หมายถึงระบบของความคิดซึ่งปฏิบัติจริงไม่ได้และไร้ศีลธรรม ความหมายดังกล่าวเป็นความหมายในทางเลวร้าย และผู้คนมักจะเรียกอุดมการณ์ที่ตนไม่ชอบ ว่า "ลัทธิ" (ism)⁴¹

นิยามเชิงปฏิบัติการ

อุดมการณ์ทางการเมือง หมายถึง ระบบความเชื่อ ที่ระบุระบบทางการเมืองที่ดีกว่าของสังคม ไม่ว่าจะมียุ่จริงหรือเป็นเพียงข้อเสนอก็ตาม ระบบความเชื่อดังกล่าวประกอบด้วยแนวทางที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ (ในเชิงกระบวนการจัดสถาบันหรือโปรแกรมทางการเมือง) นั่นคือ "อุดมการณ์ หมายถึง ภาพของสังคมที่ดีและแนวทางที่จะทำให้เกิดการบรรลุ เป้าหมายนั้น ซึ่งบรรยายออกมาเป็นถ้อยคำ"⁴² เป็นแนวคิดที่เป็น

⁴¹ Maurice Cranston and Sanford A. Lakoff, A Glossary of Political Ideas New York : Basic Books, 1969

⁴² Anthony Downs, An Economic Theory of Democracy New York : Harper, 1957

เหตุเป็นผลกันว่าจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร⁴³ ในลักษณะดังกล่าว อุดมการณ์ทางการเมือง หมายถึงชุดของความคิดพื้นฐาน ทั้งในเชิงปทัสสถานและเชิงประจักษ์เกี่ยวกับธรรมชาติและเป้าหมายของมนุษย์และสังคม ซึ่งมุ่งจะอธิบายและตัดสินเงื่อนไขของมนุษย์และเพื่อที่จะชี้แนะให้เกิดการสร้างสรรค์หรือสงวนไว้ซึ่งระบบการเมืองที่ปรารถนา ผู้สรรสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองขึ้นมาต่างก็มุ่งที่จะทำให้เกิดความเชื่อและให้มีการนำไปปฏิบัติ (belief and action) อุดมการณ์มักจะมีกระตุ่นสภาวะอารมณ์ของผู้ที่ยอมรับ (หรือของผู้ที่ไม่ยอมรับ) อำนาจของอุดมการณ์จึงอยู่ที่ความรู้สึกที่เกิดขึ้นและการปฏิบัติตามอุดมการณ์⁴⁴ ซึ่งมุ่งที่จะทำให้เกิดอิทธิพลโดยตรงต่อพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคล และกลุ่มบุคคล อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นระบอบของความคิดที่หลักแหลม เป็นนามธรรม "เป็นตัวการ" (agent) ทางสังคมและเป็นตัวชี้แนะการปฏิบัติในทางรูปธรรม⁴⁵ ในฐานะที่เป็นความคิดเชิงปฏิบัติการ (ideas-in-action) ทางการเมือง อุดมการณ์ทางการเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางการเมืองทั้งหลาย เช่น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของขบวนการทางการเมือง กลุ่ม และพรรคการเมือง เป็นต้น

อุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างจากความคิดทางการเมือง (political thought) ที่ใช้อยู่ในทางรัฐศาสตร์⁴⁶ เช่น มีขอบข่ายที่กว้างขวางกว่า มีหลักการที่

---

⁴³ Carl J. Friedrich, Man and His Government : An Empirical Theory of Politics New York : McGraw-Hill, 1963

⁴⁴ Harold D. Lasswell and Abraham Kaplan, Power and Society : A Framework for Political Inquiry, Paperbound Edition New Haven : Yale University Press, 1950

⁴⁵ Zbigniew K. Brzezinski, Ideology and Power in Soviet Politics, Paperbound Edition New York : Frederick A. Praeger, 1962

⁴⁶ Edward Shils, "The Concept of Ideology", in The International Encyclopedia of the Social Sciences. David L. Sills New York : Macmillan and Free Press, 1968

ชัดเจนกว่า มีบูรณาการกับระบบความเชื่ออื่น ๆ ที่แน่นแฟ้นกว่า (เช่นกับความเสมอภาคระบบความเชื่อในทางเผ่าพันธุ์ ฯลฯ) กระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติและสอดคล้องกับความเชื่อได้มากกว่า และมีความเป็นระบบเชิงองค์การมากกว่า

นักรัฐศาสตร์จำนวนไม่น้อยใช้คำว่า "ปรัชญาการเมือง" (political philosophy) กับ "อุดมการณ์ทางการเมือง" (political ideology) และทฤษฎีการเมือง (political theory) ในความหมายใกล้เคียงกัน แตกต่างกันแต่เพียงเล็กน้อยดังนี้

คำว่า "ปรัชญาการเมือง" หมายถึง การแสวงหาหลักการของรัฐที่ดีและสังคมที่ดี⁴⁷ นักปรัชญาทางการเมืองมุ่งที่จะระบุธรรมชาติและขอบข่ายทางการเมือง และมุ่งที่จะอธิบายมนุษย์การเมือง และสังคมการเมืองของมนุษย์ หากจะกล่าวไปที่แก่นของความหมายก็คือปรัชญาการเมืองมุ่งที่จะตอบคำถามว่า "รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดคืออะไร" โดยมุ่งที่จะเสนอค่านิยมทางการเมืองและจริยธรรมที่มีคุณค่าสูงสุดทางศีลธรรมนักปรัชญาการเมือง มุ่งที่จะอธิบายว่าบุคคลควรจะทำอย่างไรมากกว่าทำอะไรกันทางการเมือง นักปรัชญาการเมืองสรุปโดยใช้วิธีการนิรนัย (deduction) ตามหลักเหตุผลมากกว่าที่จะมีอยู่จริงทุกกรณี นักปรัชญาการเมืองสรุประบบการเมืองในอุดมคติและการประพฤติปฏิบัติทางการเมืองที่ถูกต้องตามคุณค่าทางการเมืองและจริยธรรมที่แท้จริงของมนุษย์ ซึ่งอาจไม่ได้มีการทดสอบเชิงประจักษ์ว่าถูกหรือผิด นั่นคือ นักปรัชญาทางการเมืองมุ่งแสวงหา "ตัวแบบของปรากฏการณ์ทางการเมืองรวมทั้งหมดตามหลักของความดีนั่นเอง"⁴⁸

⁴⁷ Andrew Hacher, Political Theory : Philosophy, Ideology Science New York : Macmillan, 1961

⁴⁸ Sheldon S. Wolin, Politics and Vision : Continuity and Innovation in Western Political Thought Boston : Little, Brown, 1960

ทฤษฎีการเมือง หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับความเป็นจริงทางการเมืองและสังคม 49 ขยายความออกไปอีกเล็กน้อย นักรัฐศาสตร์ให้ความหมายทฤษฎีการเมืองว่าเป็นชุดของข้อยุติเกี่ยวกับพฤติกรรมจริงทางการเมืองและสังคมอย่างเป็นระบบเป็นจริง และตรวจสอบความเป็นจริงได้ด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ นักรัฐศาสตร์พัฒนาข้อสรุปทั่วไป (generalizations) เกี่ยวกับโลกแห่งความเป็นจริงทางการเมืองและทดสอบความเป็นจริงนั้นได้ด้วย ข้อมูลที่สังเกตได้นักรัฐศาสตร์ที่สนใจพฤติกรรมจริงทางการเมืองต่างมุ่งที่จะพัฒนาข้อสรุป (ทฤษฎี) เพื่อให้มีอำนาจในการอธิบายสูง เพื่อที่จะทำให้นักวิชาการสามารถเข้าใจ ทานายและควบคุมพฤติกรรมการเมืองได้อย่างมีศักยภาพสูง นักวิชาการบางคนเรียกปรัชญาการเมืองว่าเป็น "ทฤษฎีปฏิบัติสถาน (normative theory) และเรียกทฤษฎีการเมืองว่าเป็น "ทฤษฎีเชิงประจักษ์ (empirical theory) ซึ่งมุ่งที่จะ บรรยายความเป็นจริงทางการเมือง

คาร์ล ไพร่ตริช (Carl J. Friedrich) กล่าวถึงนิยามของอุดมการณ์ในเชิงสรุปไว้ว่า อุดมการณ์เป็นระบบความคิดในเชิงปฏิบัติการ บกตีแล้วตัวอุดมการณ์จะประกอบด้วยโปรแกรมและกลยุทธ์ที่เป็นเหตุเป็นผล อุดมการณ์จะทำหน้าที่ในการรวบรวมองค์การที่อยู่โดยรอบเข้าด้วยกัน ปรัชญาการเมืองของอริสโตเติลยังไม่เป็นอุดมการณ์แต่เป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ต่อมาเมื่อนำปรัชญาดังกล่าวมาจัดเป็นโปรแกรมเชิงปฏิบัติสำหรับเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งอย่างเฉพาะเจาะจงแล้วเท่านั้น ปรัชญาของอริสโตเติลจึงจะเป็นอุดมการณ์ทางการเมือง นั่นคืออุดมการณ์เป็นชุดของความคิดเกี่ยวกับสังคมและการเมืองที่เป็นอยู่ จะอยู่ในลักษณะที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือป้องกันการเปลี่ยนแปลงก็ได้ อุดมการณ์ทางการเมืองคือชุดของความคิดซึ่งรวมเอาพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองอื่น ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อการมีส่วนร่วมในชีวิตทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพ⁵⁰

⁴⁹Hacker, Political Theory : Philosophy, Ideology, Science

⁵⁰Friedrich, Man and His Government : A an Empirical Theory of Politics

ลักษณะและหน้าที่ของอุดมการณ์

อุดมการณ์ทางการเมืองมีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมของคนในระบบการเมือง แต่พึงตระหนักว่า พฤติกรรมที่แสดงออกอาจจะไม่เป็นไปตามความคิด ในอุดมการณ์ในอุดมการณ์หนึ่งเสมอไป ส่วนมากมักจะมีลักษณะ "ผสม" ในทำนองเดียวกัน อิทธิพลที่เกิดขึ้นจากอุดมการณ์เดียวกัน ในแต่ละระบบการเมืองอาจไม่เหมือนกันเสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละระบบการเมืองและสภาพแวดล้อมของระบบ เดวิด อีสตัน (David Easton) กล่าวถึงหน้าที่ของอุดมการณ์ไว้ว่า อุดมการณ์คือชุดของความคิดและเป้าหมาย ซึ่งช่วยให้มวลสมาชิกของระบบสามารถเข้าใจอดีต อธิบายถึงปัจจุบัน และมองเห็นอนาคตอุดมการณ์จะช่วยให้มวลสมาชิกของระบบคาดการณ์ได้ว่าควรจะใช้หรือจำกัดอำนาจทางการเมืองอย่างไร อุดมการณ์อาจสร้างภาพหลอนชีวิตทางการเมืองก็ได้ และอุดมการณ์อาจช่วยประเมินชีวิตทางการเมืองตามความเป็นจริงก็ได้อีกเช่นกัน อุดมการณ์มีศักยภาพดังกล่าวเนื่องจากเป็นชุดความคิดเชิงจริยธรรมมองในแง่ของเครื่องมือ อุดมการณ์จะให้ความหมายความนึกคิดของมนุษย์มองในแง่ของการปฏิบัติ การ อุดมการณ์จะเป็นตัวกระตุ้นหรือนำมนุษย์ไปสู่ความสำเร็จตามความคิด จากลักษณะดังกล่าวอุดมการณ์ประกอบขึ้นด้วยการตีความทางการเมืองไว้⁵¹

โดยทั่วไปนั้น อุดมการณ์จะทำหน้าที่ดังนี้

ประการแรก อุดมการณ์จะกำหนดโครงสร้างแห่งความรู้ (cognitive structure) ขึ้นเป็นความเชื่อทางการเมือง โครงสร้างดังกล่าวจะเป็นฐานของการรับรู้ การให้ความหมาย และการตีความสิ่งที่อยู่รอบตัวเขา⁵² นั่นคือ อุดมการณ์จะช่วยในด้านการสื่อสารความนึกคิดระหว่างสมาชิกของคนในโครงสร้างการรู้เดียวกันช่วยประสานความก้าวร้าว สงสัยอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

ประการที่สอง อุดมการณ์ช่วยเสนอแนะมาตรการในด้านปฏิบัติสำหรับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสถานการณ์ต่าง ๆ อุดมการณ์จะทำหน้าที่คล้ายชุดของกฎว่าบุคคลควร

⁵¹ David Easton, A System Analysis of Political Life New York : John Wiley, 1965

⁵² Ibid.

จะปฏิบัติอย่างไรในทางการเมือง โดยระบุถึงสิทธิ หน้าที่ ศักดิ์ศรี เป้าหมายทางการเมือง นิยามอำนาจ และข้อจำกัดแห่งอำนาจของบุคคลและกลุ่มบุคคลไว้

ประการที่สาม อุดมการณ์เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา และเสริมสร้างบูรณาการในระดับบุคคล อุดมการณ์จะช่วยให้บุคคลสามารถรับมือกับความขัดแย้งภายในตัวเองและระหว่างตัวเองกับบุคคลอื่น ทำให้บุคคลสามารถมองเห็นภาพรวมทั้งหมดได้ในระดับกลุ่มหรือระดับสังคม อุดมการณ์จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของสังคม โดยการกำหนดความต้องการร่วม (common wants) ขึ้น⁵³

ประการที่สี่ อุดมการณ์จะช่วยระบุว่าบุคคลคือใคร กล่าวคือ อุดมการณ์ไม่เพียงเป็นเลนส์ที่บุคคลใช้มองโลกรอบตัวเขาเท่านั้น แต่อุดมการณ์จะช่วยให้บุคคลมองเห็นภาพตัวเองได้ชัดเจนขึ้น นั่นคือ อุดมการณ์จะนิยามสภาพของบุคคลและสังคมว่าตัวเขาคือใคร⁵⁴ นอกจากนี้อุดมการณ์ยังจะช่วยสร้างความเป็นเจ้าของช่วยพนักบุคคลให้เข้ากับเส้นใยของสังคม เชื่อมบุคคลเข้ากับอดีต และนำทางบุคคลไปในอนาคต

ประการสุดท้าย อุดมการณ์เป็นพลังของบุคคลและเป็นพลังร่วมของบุคคลในการปฏิบัติการเพื่อความสงบสุขร่วมกันของมนุษย์⁵⁵

แนวขวา-ซ้ายของอุดมการณ์

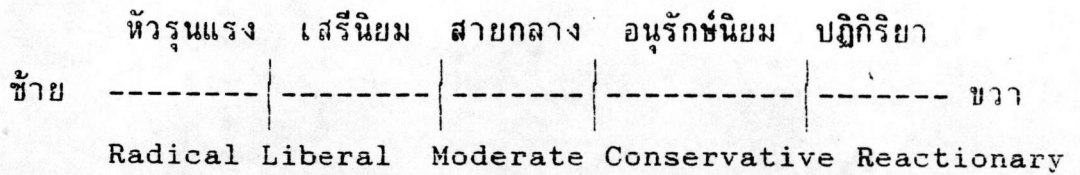
การพิจารณาอุดมการณ์ทางการเมืองที่ง่าย ๆ และสะดวกอย่างหนึ่ง ได้แก่ การพิจารณา "จุดยืน" ตามเส้นทาง "ซ้าย-ขวา" ของอุดมการณ์ จุดบนเส้นดังกล่าว ได้แก่คำว่า "หัวรุนแรง" (radical) "เสรีนิยม (liberal) "สายกลาง" (moderate) "อนุรักษนิยม" (conservative) และ "ปฏิกริยา" (reactionary)⁵⁶

⁵³ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis, Englewood-Cliffs : Prentice-Hall, 1970

⁵⁴ Friedrich and Brzezinski, Totalitarianism and Autocracy, Part V.

⁵⁵ Dan N. Jacobs, The Masks of Communism, New York : Harper & Row, 1963

⁵⁶ Leon P. Baradat, Political Ideology, (Englewood-Cliffs : Prentice-Hall, 1973), Chapter 1; อ้างใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "อุดมการณ์ทางการเมืองของ ส.ส.ไทย," รายงานการวิจัย เสนอต่อสถาบันนโยบายศึกษา 2529

รูปที่ 2.2 เส้นแนวซ้าย-ขวา ของอุดมการณ์

ค่าแสดงจุดยืนของอุดมการณ์ดังกล่าวใช้กันทั่วไป และค่อนข้างที่จะเข้าใจกันอย่างชัดเจนอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ยังมีบางประเด็นที่บางคนอาจมีความเห็นไม่ตรงกับสภาพการณ์ที่แท้จริงนัก กล่าวคือแท้จริงนั้นค่าต่าง ๆ ดังกล่าวไม่มีค่านิยม (values) กำกับตายตัวขึ้นขั้นแต่ละอย่างอาจตีหรือเลยก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแต่ละสภาพการณ์เป็นสำคัญ ดังรายละเอียดที่จะขอชี้แจงเพิ่มเติมเพื่อความเข้าใจตรงกัน ดังต่อไปนี้

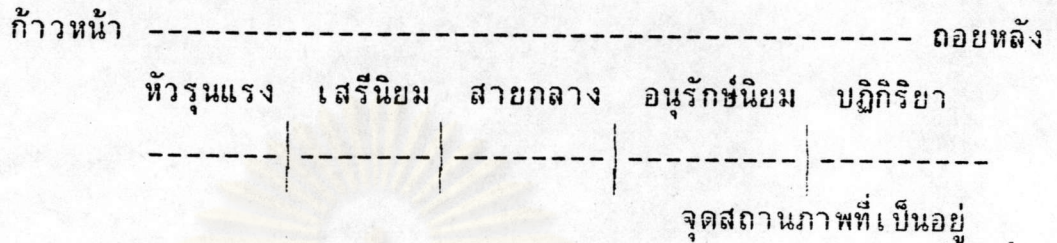
โดยทั่วไปนั้น กลุ่มบุคคลภายในแต่ละระบบการเมือง ที่มีจุดยืนอยู่ในแต่ละจุดของเส้นแนวอุดมการณ์ทางการเมือง ต่างมีทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน เราเรียกจุดยืนของประชาชนในแต่ละระบบนี้ว่า "สถานภาพที่เป็นอยู่" (status quo)

หากพิจารณาที่จุดกึ่งกลางของเส้นแนวซ้าย-ขวาของอุดมการณ์ จะเป็นพวก "สายกลาง" ถ้านับสายกลางเป็นจุดสถานภาพที่เป็นอยู่ และหากบุคคลในกลุ่มสายกลางนี้รับเอาสภาพอนุรักษนิยมเราเรียกว่าเป็นการถอยหลังและในทำนองเดียวกัน ถ้าจุดยืนอยู่ที่จุดอนุรักษนิยม หากบุคคลในกลุ่มอนุรักษนิยมรับเอาสภาพปฏิกิริยาก็จะเป็นการถอยหลังเช่นเดียวกัน ในทางตรงกันข้าม การเปลี่ยนแปลงจากจุดสถานภาพที่เป็นอยู่ไปทางซ้ายตามแนวเส้นอุดมการณ์ เราเรียกว่า "ก้าวหน้า" ที่สุดของทางซ้าย คือ "หัวรุนแรง" และที่สุดของทางขวาคือ "ปฏิกิริยา" ประเด็นสำคัญ ความก้าวหน้าและถอยหลังดังกล่าว ยังไม่ได้บ่งบอกว่าดีหรือชั่วจนกว่าจะนำค่านิยม (values) มากำกับการเปลี่ยนแปลงสถานภาพแต่ละอย่างเหล่านั้น

กรณีที่น่าตระหนกอีกอย่างหนึ่งก็คือ บางคนอาจมีจุดยืนในนโยบายหรือประเด็นการเมืองบางอย่างไม่อยู่ในกลุ่มอุดมการณ์เดียวกัน ในบางประเด็นเราอาจจัดให้ นาย ก. เป็นพวกเสรีนิยม แต่บางประเด็นเป็นพวก "สายกลาง" และบางประเด็นเขาอยู่ในกลุ่มอนุรักษนิยม สภาพอย่างนี้มักจะพบเห็นกันอยู่โดยทั่วไป กล่าวคือ แต่ละ

บุคคลมักจะมีช่วงอุดมการณ์กว้าง-แคบแตกต่างกัน ฉะนั้นในการตัดสินใจอุดมการณ์ของแต่ละบุคคลเรามักจะพิจารณาจุดยืนที่มีความถี่สูง (mode) เป็นสำคัญ

รูปที่ 2.3 สภาพการณ์ที่เรียกว่า "ก้าวหน้า" หรือ "ถอยหลัง"

อย่างไรก็ตาม แต่ละสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ซึ่งรวมถึง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองด้วย กล่าวคือ แต่ละสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ต่อสถานการณ์ปัจจุบันของระบบการเมือง ซึ่งเรียกว่า "สถานภาพที่เป็นอยู่" นี้อยู่เสมอ ฉะนั้น วิธีหนึ่งที่เราจะศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองจึงได้แก่การศึกษาทัศนคติของกลุ่มบุคคลที่ทำการศึกษามีต่อการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมพื้นฐาน (Basic values) ของระบบการเมือง

แนวความคิดเกี่ยวกับการอบรมกลุ่มมเกลลาและการเรียนรู้ทางการเมือง

นักรัฐศาสตร์ได้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) ในฐานะที่เป็นกระบวนการสร้างค่านิยมทางการเมือง (political values) และการให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน อริสโตเติล ได้กล่าวถึงการศึกษาทางการเมือง (political education) ว่าเป็นกระบวนการสร้างค่านิยมทางการเมือง และเพลโต ก็ได้กล่าวว่าค่านิยมของพลเมืองมีความเกี่ยวข้องกับเสถียรภาพและความเป็นระเบียบของสถาบันทางการเมือง⁵⁷

⁵⁷ Richard Dawson and Kenneth Prewitt, Political Socialization Boston : Little, Brown, 1969

แนวความคิดเกี่ยวกับการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองแยกพิจารณาออกเป็น 5 ประการ อันได้แก่ ความหมายของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง ลักษณะสำคัญของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง วิธีการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง ขั้นตอนของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง และตัวการที่ก่อให้เกิดการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับต่อไป

1. ความหมายของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง

โดยทั่ว ๆ ไป การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง หมายถึง กระบวนการสร้าง ธารงไว้ และเปลี่ยนแปลงในความคิดและพฤติกรรม หรือ การแสดงออกทางการเมืองของตน การใช้คำว่า "กระบวนการ" (process) มีความหมายว่าเป็นการดำเนินการที่มีขั้นตอนโดยดำเนินไปอย่างสืบเนื่อง และมักจะกินระยะเวลานานพอสมควร การศึกษานับว่าเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งโดยเริ่มตั้งแต่ชั้นอนุบาลไปจนถึงชั้นมหาวิทยาลัยบ้างก็ว่าการศึกษาทำได้ตลอดชีวิต ซึ่งยิ่งทำให้เห็นว่าการศึกษาเป็นกระบวนการที่กินเวลาและต้องดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองก็เช่นกัน⁵⁸ ลักษณะของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองที่มีลักษณะเป็นกระบวนการยาวนานดังกล่าวเบื้องต้นทำให้มีผู้ให้ความหมาย คำนิยามของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองไว้อย่างมาก ในที่นี้พอที่จะรวบรวมและนำมาแสดงไว้เป็น 3 นิยามด้วยกัน กล่าวคือ

แนวทางแรก การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองหมายถึง กระบวนการพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ที่ทำให้บุคคลเกิดความโน้มเอียงทางการเมือง (political orientation) และรูปแบบพฤติกรรมของบุคคลโดยการถ่ายทอดจากคน

⁵⁸ วิทยา สุจริตนารักษ์, "การทำหน้าที่ของระบบ" ใน ระบอบการเมืองเปรียบเทียบ หน้าที่ 1-6 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2527

รุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง และตั้งแต่เกิดจนตายโดยต่อเนื่องไม่ขาดตอนจะส่งผลก่อให้เกิด
 มโนทัศน์ ทักษะคติและบัพสถาน และค่านิยม ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมทางการเมือง
 เมืองขึ้น⁵⁹

แนวทางที่สอง การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองหมายถึง
 กระบวนการให้ความรู้ และการเรียนรู้ทางการเมืองที่บุคคลได้มาซึ่งทัศนคติและความ
 รู้สึกต่อระบอบการเมืองและบทบาทของบุคคลในระบบการเมือง รวมตลอดถึงการมี

---

⁵⁹นักรัฐศาสตร์ที่ให้นิยามแนวทางนี้ได้แก่ David Easton and Jack
 Dennis Children in the Political System New York : McGraw Hill,
 1969 ; David E. Apter, The Political of Modernization Chicago :
 The University of Chicago Press, 1965 ; Carole Pateman,
Participation and Democratic Theory London : Cambridge Univer-
 sity Pateman, Participation and Democratic Theory London :
 Cambridge University Press, 1970 ; Herbert Hyman, Political
Socialization : A Study in the Psychology of Political Behavior
 New York : Free Press, 1959 ; Fred I. Greenstein, "Political
 Socialization", International Encyclopedica of Social Science
 New York : The Free Press, 1968 ; Roberta Sigel, "Assumptions
 about the Learning of Political Values," The Anals 361
 (1965) ; พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และสายทิพย์ สุดดีพันธ์ุ, การเมืองของเด็ก กรุงเทพฯ
 : เจ้าพระยาการพิมพ์ 2526 ; และ บรรพต วีระสัย และสุชิน ตันติกุล, สังคมวิทยา
การเมือง กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518

โลกทัศน์ (Cognition) ต่อระบอบการเมือง กล่าวคือ ทำให้บุคคลเกิดความรู้ ความเชื่อเกี่ยวกับระบบการเมืองด้วย⁶⁰

แนวทางที่สาม การกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองเป็นกระบวนการที่ปัจเจกบุคคลรู้จักว่าตนอยู่ในระบบการเมือง และทำให้เกิดความสำนึก (perception) หรือมีปฏิกิริยา (reaction) ต่อปรากฏการณ์ทางการเมือง โดยเห็นว่า กระบวนการนี้เกิดจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคมและทางวัฒนธรรมของสังคมที่บุคคลนั้น เป็นสมาชิกอยู่และยังเกิดจากปฏิสัมพันธ์ของบุคลิกภาพและประสบการณ์ ของปัจเจกบุคคลนั้นด้วยกระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ได้ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งผ่านตัวการ (agents) ต่าง ๆ ของสังคม ทำให้แต่ละบุคคลได้เรียนรู้ในอันที่จะกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ของตนกับการเมืองให้เหมาะสม⁶¹

---

⁶⁰นักรัฐศาสตร์ที่ให้นิยามแนวทางนี้ได้แก่ James S. Coleman, "Introduction" in Education and Political Development, James S. Coleman Princetons, New Jersey : Princeton University Press, 1968 ฌรงค์ ลินสวัสดิ์, จิตวิทยาทางการเมือง กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518 และ Thinapan Nakata, The Problems of Democracy in Thailand : A Study of Political Culture and Socialization of College Students (Bangkok : Praepittaya, 1975

⁶¹นักรัฐศาสตร์ที่ให้นิยามตามแนวทางนี้ได้แก่ Michael Rush and Phillip Athoff, Introduction to Political Sociology London : Western Printing Service Press, 1971 ; Kenneth P. Langton, Political Socialization London : Oxford University Press, 1969 Leon Mann, Social Psychology Sydney : John Wiley & Sons Australia 1972 ; และสรุปจากคำบรรยายของ สุจิต บุญบงการ, วิชาทฤษฎีการพัฒนาการเมือง, ภาคแรกปีการศึกษา 2524 ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดังนั้น จากการพิจารณาความหมายของคำว่า การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง ซึ่งนักรัฐศาสตร์ทั้งไทยและต่างประเทศได้ศึกษาไว้แล้วนั้น สรุปรวมความได้ว่าการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง คือ การเปลี่ยนแปลงและ/หรือการรักษาไว้ซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองที่เกิดจากการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยมีผลมาจากประสบการณ์เดิม นับตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตต่อเนื่องกันตลอดช่วงชีวิต เป็นกระบวนการที่จะทำให้บุคคลมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการเมืองการปกครองของประเทศ และยังเป็นกระบวนการที่ถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ในทางการเมืองให้แก่สมาชิกในสังคม เป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันไป โดยผ่านสถาบันต่าง ๆ ในทางสังคม

ลักษณะสำคัญของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง⁶²

ในส่วนที่เกี่ยวกับลักษณะสำคัญของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองนั้น ลักษณะสำคัญประการแรกอยู่ที่ว่าการกล่อมเกลาและการเรียนรู้มีลักษณะเป็นกระบวนการการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้จึงต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนาน อาจจะดำเนินไปตลอดชีวิตของคน ดังนั้น การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองก็เช่นกัน จะต้องดำเนินเรื่องไปเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่ปฐมวัยหรือวันเด็กเรื่อยไปจนกระทั่งวัยเรียน จบจนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่รับผิดชอบตัวเอง รับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ ดังนี้ เป็นต้น

ลักษณะสำคัญประการต่อมาก็คือว่า ทัศนคติที่ดี ค่านิยมที่ดี ความสันตจิต เจนจิตที่สะสมกันไปเรื่อย ๆ ในชีวิตคน แต่มีข้อสังเกตอยู่ว่า เหตุการณ์หรือประสบการณ์ในระยะต้น ๆ ของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง มักมีความสำคัญต่อบุคคลไปอีกนานโดยฝังอยู่ในใจหรือติดอยู่ในใจ ทั้งนี้ด้วยเหตุว่า เป็นสิ่งที่ได้รับการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้มาตั้งแต่วัยเด็กประสบการณ์และเหตุการณ์ช่วงต่อมา ยิ่งตอกย้ำสิ่งได้รับอบรมกล่อมเกลาและเรียนรู้มาตั้งแต่ตอนแรก ๆ อยู่ จึงไม่มีการเปลี่ยนแปลง ลักษณะการสะสมซึ่งความเชื่อทัศนคติและค่านิยมจึงก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมทางการเมือง

⁶² วิทยา สุจริตธนารักษ์, การทำหน้าที่ของระบบ

ลักษณะประการสุดท้าย การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง ทำให้บุคคลหรือประชาชนตระหนักในบทบาทหรือหน้าที่ของคนในสังคมและต่อประเทศชาติ ระบบการเมืองใดที่ประชาชนให้การสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลในรูปแบบของการเสียภาษีอากรอย่างถูกต้อง เชื่อฟังกฎหมาย ไม่ฝ่าฝืนในลัทธิการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล และสังคมประชาชนไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งเป็นจำนวนมากและสม่ำเสมอเหล่านี้ย่อมแสดงว่าระบบการเมืองนั้น สามารถปลูกฝังทัศนคติค่านิยมที่ดีให้แก่ประชาชน เป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งในการอบรมกล่อมเกลา และการเรียนรู้ทางการเมืองของสังคมนั้นเอง

วิธีการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง⁶³

วิธีการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ที่สำคัญคือ

ประการที่ 1 การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองแบบเปิดเผย (manifest) เช่น คำแนะนำหรือโอวาทของผู้มีอำนาจทางการเมือง หรือ ข้าราชการ ขึ้นสูงให้แก่บุคคลทั่วไป หรือคณะบุคคล คำชี้แจงของนักการเมืองให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง คำแถลงนโยบายของรัฐบาลในโอกาสต่าง ๆ เพื่อชี้แจงว่ารัฐบาลจะดำเนินการในปัญหาสำคัญ ๆ ทางการเมืองอย่างไรบ้าง เป็นต้น

ประการที่ 2 การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองแบบแอบแฝง (latent) หรือแบบทางอ้อม (indirect) หมายถึงการปลูกฝังทัศนคติหรือค่านิยมบางอย่างอันส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมทางการเมืองในภายหลัง เช่น ในระบบการศึกษาของไทย มักจะกล่าวกันว่าเป็นลักษณะที่ทำให้เด็กเรียนไม่รู้จักโต้แย้งหรือตั้งข้อสงสัยในสิ่งที่ครูสั่งสอนหรืออธิบาย

ขั้นตอนของการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า นักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยาต่างให้ความสำคัญต่อการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองมาเป็นเวลาช้านานแล้ว

⁶³Gabriel A. Almond and Sidney Verba, The Politics of the Developing Areas Princeton: Princeton University Press, 1960, Chapter I.

เพราะการอบรมกลุ่มเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคล กล่าวคือพฤติกรรมของบุคคลจะขึ้นอยู่กับกรอบรมกลุ่มเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองในอดีตทั้งทางตรงและทางอ้อม

นักรัฐศาสตร์หลายท่านในยุคปัจจุบันต่างให้ความสนใจกับการอบรมกลุ่มเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองเป็นอย่างมาก เพราะเชื่อว่าการอบรมกลุ่มเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองย่อมมีผลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคล⁶³ และยังก่อให้เกิด หรือสัมพันธ์กับระดับความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของบุคคลอีกด้วย⁶⁴ สำหรับ "กระบวนการ" หรือ "ขั้นตอน" ของการอบรมกลุ่มเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองได้มีนักรัฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงหลายท่านได้แยกแยะอธิบายไว้ในที่นี้จะขอหยิบยกมากล่าวไว้พอสังเขป คือ

ลูเซียน ดับบลิว. พาย (Lucian W. Pye) ได้อธิบายถึงขั้นตอนของการอบรมกลุ่มเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองไว้ว่ามีทั้งหมด 4 ขั้นตอน คือ⁶⁵

⁶³ เสถียร หอมขจร, มติมหาชนกับประชาธิปไตย กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525

⁶⁴ Milbrath, Political Participation : How and Why do People get Involved in Politics และโปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สมพงษ์ บุญประดิษฐ์, "ความสำคัญต่อการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาล : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างข้าราชการและประชาชนในเขตเทศบาลเมืองนครสวรรค์" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525

⁶⁵ Lucian W. Pye, Political Personality and Nation Building : Burma's Search for Identity New - Haven : Yale University Press, 1966. อ้างถึงใน ชวนะ ภวานันท์, "ความสำคัญทางการเมืองกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ในระบอบประชาธิปไตย : ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะกรณีเขตเทศบาลตำบลโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525

ขั้นที่ 1 เป็นขั้นมูลฐานที่เรียกว่า กระบวนการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองในขั้นมูลฐาน (basic socialization process) เป็นขั้นที่เด็กจะได้รับการฝึกฝนให้เป็นสมาชิกของสังคม กล่าวคือ เด็กจะได้เรียนรู้ทัศนคติ ค่านิยม ความรู้ทั่วไปทักษะ และความชำนาญ ความสัมพันธ์ของบทบาทต่าง ๆ ของบุคคล ความรู้พื้นฐาน และวัฒนธรรม ตลอดจนลักษณะของสังคม รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่คนในสังคมนั้นจำเป็นต้องเรียนรู้ อาจเรียนรู้ว่า ระดับแห่งการเริ่มรู้อย่างตรงไปตรงมา (manifest level)

ขั้นที่ 2 เป็นขั้นสะสมความรู้ (latent level) เป็นขั้นที่ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มานั้นสะสมเพิ่มพูนกันเป็นประสบการณ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อจิตใต้สำนึกและเป็นตัวกำหนดบุคลิกภาพขั้นมูลฐานของบุคคลนั้น ในขั้นนี้บุคคลจะมีความสำนึกว่าตัวเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมีความรู้ความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้มากขึ้น และในขั้นนี้บทบาทของครอบครัวและสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียนจะเป็นตัวปลูกฝังได้มาก

ขั้นที่ 3 เป็นขั้นที่บุคคลได้รับการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองจากการพัฒนาความรู้ที่บุคคลที่อยู่ขยายขอบเขตกว้างออกไปอีกในการเริ่มมีความรู้สึกต่อโลกการเมืองรอบ ๆ ตัว ได้รู้และมีทัศนคติรวมทั้งเข้าใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางการเมือง ในขั้นนี้บทบาทของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในทางสังคม เช่น กลุ่มหรือองค์การต่าง ๆ ในทางสังคมสื่อมวลชนจะเริ่มมีบทบาท

ขั้นที่ 4 เป็นขั้นสุดท้ายที่บุคคลผ่านจากการเป็นสมาชิกทางการเมืองที่ไม่ร่วมกิจกรรมมาเป็นผู้ที่เข้าร่วมทางการเมือง หรือมีความรู้และเข้าใจลึกซึ้งมากขึ้น คือสามารถแยกแยะลักษณะและเอกภาพของสถาบันการเมืองได้ ทำให้มีทัศนคติ และบุคลิกภาพทางการเมืองที่ชัดเจนและถาวรกว่าเดิม ขั้นนี้มักเรียกว่า กระบวนการเลือกสรรทางการเมือง (political recruitment process)

แจ๊ค เดนนิส (Jack Dennis) ได้จำแนกการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองของบุคคลออกเป็น 2 ระยะด้วยกัน คือ⁶⁶

⁶⁶ Jack Dennis, Socialization to Politics London : John Wiley and Sons Ltd., 1973 อ้างใน ธาณินทร์ จันทราทิพย์. "บุคลิกภาพและทัศนคติทางการเมืองของนักเรียนนายร้อยตำรวจ" (สารนิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526

ขั้นตอนที่ 1. การอบรม ขัดเกลาทางสังคมขั้นปฐมภูมิ (primary socialization) เป็นระยะแรกที่เด็กเริ่มรู้ความ เด็กจะได้รับการถ่ายทอดความรู้ บุคลิกภาพและวัฒนธรรมจากพ่อแม่ หรือผู้ปกครองภายในครอบครัว

ขั้นตอนที่ 2. การอบรมขัดเกลาทางสังคมขั้นทุติยภูมิ (secondary socialization) เป็นระยะที่บุคคลเริ่มเรียนรู้ถึงสิ่งต่าง ๆ ของสังคมภายนอก ครอบครัว ได้แก่ การเรียนรู้จากสถาบันต่าง ๆ เช่น สถานันการศึกษา เพื่อนฝูง และจากประสบการณ์ของตนเอง เป็นต้น

สำหรับดอว์สัน (Dawson) และพรีวิทท์ (Prewitt) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองโดยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ⁶⁶

ขั้นตอนที่ 1 เรียกว่า Imitation เป็นขั้นการเลียนแบบรับเอาสิ่งต่าง ๆ มายึดถือเป็นของตน เช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับค่านิยม ความรู้ ทักษะ พฤติกรรม ทักษะ ตลอดจนความคาดหวังต่าง ๆ โดยเด็กจะเลียนแบบรับเอาจากบุคคลใกล้ชิด เป็นการรับเอามายึดถือทั้งการเลียนแบบในทางบวกและทางลบ

ขั้นตอนที่ 2 เรียกว่า Participatory Socialization เป็นขั้นการกล่อมเกลาทางการเมืองที่สูงขึ้นกว่าขั้นเลียนแบบ เป็นการเรียนรู้ที่ต้องการความก้าวหน้าต้องการเลื่อนขั้นในสังคมให้สูงขึ้น ต้องการมีวิชาอาชีพติดตัว ได้แก่ การเรียนรู้ถึงนักการเมืองที่ดี บทบาทของประชาชนหรือพลเมืองดี เด็กจะเริ่มสนใจเรื่องกิจการบ้านเมือง โดยพยายามอ่านเพื่อหาความรู้จากหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 เรียกว่า Political Education จัดได้ว่าเป็นการกล่อมเกลาทางการเมืองโดยตรง หรือการสอนการเมืองโดยตรง จากครอบครัว โรงเรียน องค์การปกครองทางการเมือง เป็นการเรียนรู้จากตัวผู้สอน (socializer) มากกว่าจะเป็นการเรียนรู้เอง เป็นขั้นการสอนค่านิยม ทักษะและพฤติกรรมเกี่ยวกับหน้าที่ทางการเมืองสิทธิทางการเมือง การเคารพกฎหมาย การเสียภาษี การเป็นทหาร การเรียนรู้ในขั้นนี้เกิดจากการสอนโดยตรง มีหลักสูตรแน่นอน

⁶⁶ Dawson and Prewitt, Political Socialization

ขั้นตอนที่ 4 เรียกว่า Political Experiences เป็นขั้นที่คนมีการล้อมเกลลาประสบการณ์ทางการเมืองด้วยตนเองโดยตรง โดยการสังเกตการณ์เป็นขั้นที่คนจะตัดสินใจเข้าร่วมแก้ปัญหาทางการเมือง และเข้าทำการปฏิบัติการทางการเมือง โดยเรียนรู้วิธีประนีประนอม ในขั้นนี้เป็นการยอมรับว่า การเมืองเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

โรเบิร์ต ดี เฮสส์ (Robert D.Hess) ได้อธิบายถึงรูปแบบของการอบรมล้อมเกลลา และการเรียนรู้ทางการเมืองไว้โดยเน้นถึงกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองโดยอ้อม ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ⁶⁷

รูปแบบที่ 1 เรียกว่า Interpersonal Transfer Model เป็นแบบการถ่ายทอดการเรียนรู้ระหว่างบุคคล และเป็นขั้นสะสมความรู้มูลฐานจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งจะเป็นการเรียนรู้จากครอบครัวและโรงเรียน เป็นสำคัญ ในเรื่องความรู้มูลฐานของการปกครอง เช่น การอบรมล้อมเกลลาและการเรียนรู้รูปแบบของอำนาจ ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบต่อกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับของการเรียนรู้ระบบการเมือง

รูปแบบที่ 2 เรียกว่า Identification Model เป็นแบบที่เด็กเลียนแบบพฤติกรรมของบุคคลอื่นที่เด็กสนใจหรือจากบุคคลที่ใกล้ชิดกับคน ซึ่งการลอกเลียนแบบนี้จะเริ่มลดน้อยลงเมื่อเด็กโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้น เหตุนี้การอบรมล้อมเกลลาและการเรียนรู้ชีวิตสังคมทางการเมืองในขั้นนี้จึงเป็นไปโดยทางอ้อม ในการพัฒนาทัศนคติของเด็กจากบุคคลที่เด็กพึงพอใจหรือใกล้ชิด

รูปแบบที่ 3 เรียกว่า Cognitive-Development เป็นรูปแบบการพัฒนาของแนวความคิด เป็นแบบที่เด็กมีความคิดรวบยอด (concept) สามารถแยกแยะความแตกต่างจัดหมวดหมู่ มีความเข้าใจและพร้อมที่จะเรียนสิ่งที่เป็นนามธรรมทางการเมืองได้

⁶⁷ Robert D. Hess and Judith V. Thorney, The Development of Political Attitudes in Children Chicago : Aldine Publishing Company, 1967 อ้างใน กิตติ อมตชีวิน, "การเรียนรู้ทางการเมืองในลัทธิประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นประถมศึกษา : ศึกษาทดลองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่สี่โรงเรียนวัดสุทธิสะอาด". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522

กาเบรียล อัลมอนต์ (Gabriel A. Almond) ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยตรงและโดยอ้อมไว้ว่า การเรียนรู้โดยอ้อมมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางการเมืองมาก เพราะการเรียนรู้โดยอ้อมมีองค์กรถ่ายทอด การเรียนรู้หลายองค์กร และองค์กรที่สำคัญคือ บ้าน ไม่เหมือนกับการเรียนรู้โดยตรงซึ่งได้รับจากสถาบันศึกษาหรือโรงเรียน ซึ่งมีระยะเวลาจำกัด⁶⁸

2. ตัวการที่ก่อให้เกิดการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง การอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองที่บังเกิดขึ้นกับคนทั่วไปไม่มีอะไรแตกต่างไปจากการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองโดยทั่วไป กล่าวคือต้องมีหน่วยหรือองค์กรหรือสถาบันที่จะเป็นตัวทำหน้าที่อบรมกล่อมเกลาหรือปลูกฝังทัศนคติค่านิยมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วตัวการในการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองที่สำคัญ คือ

2.1 ครอบครัว กล่าวได้ว่า ครอบครัวเป็นตัวพื้นฐานหรือเป็นโครงสร้างที่ทำหน้าที่ให้การเรียนรู้ทางการเมือง เป็นโครงสร้างแรกที่บุคคลจะได้พบเป็นตัวการในการเรียนรู้ทางการเมืองที่มีอิทธิพลสูงและต่อเนื่อง เป็นระยะยาวทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม⁶⁹

⁶⁸ Gabriel A. Almond, "A Functional Approach to Comparative Politics," in Gabriel Almond and James S. Coleman, The Politics of the Developing Areas Princeton : Princeton University Press, 1960 อ้างใน กิตติ อมตชีวิน. "การเรียนรู้ทางการเมืองในลัทธิประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นประถมศึกษา : ศึกษาทดลองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่สี่ โรงเรียนวัดสุทธิสะอาด" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522

⁶⁹ Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell Comparative Politics Today : A World View Boston : Little, Brown, 1980 อ้างใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และสายทิพย์ สุกดีพันธ์, "การเมืองของเด็ก : กระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง" กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526

อิทธิพลของครอบครัวที่หล่อหลอมมาให้แก่สมาชิกภายในครอบครัวจะส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิด ความรู้สึกมีความสามารถทางการเมือง (political competence) สร้างทักษะเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง และนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองในอนาคต การหล่อหลอมหรือการเรียนรู้ทางการเมืองนี้จะเริ่มก่อตัวนับแต่ความสัมพันธ์ของพ่อแม่ ผู้ปกครองกับลูก ๆ ว่าอยู่ในลักษณะใด เป็นไปในลักษณะส่งเสริมให้ลูกมีความกล้าที่จะแสดงออกซึ่งความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ หรือเปิดโอกาสให้ลูกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัวมากน้อยเพียงใด หรือเป็นไปในลักษณะตรงกันข้าม สิ่งเหล่านี้จะมีส่วนกำหนดความรู้สึกนึกคิด บุคลิกภาพ และการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองขึ้นพื้นฐานของบุคคลด้วย ขณะเดียวกันครอบครัวที่มีการพูดคุยถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาทางการเมืองจะทำให้เกิดการอบรมกล่อมเกลา และการเรียนรู้ทางการเมืองที่จะพัฒนาให้เด็กหรือสมาชิกในครอบครัวมีความรู้สึก มีความสามารถทางการเมืองและมีความผูกพันกับหน้าที่ทางการเมือง (political obligation)⁷⁰

2.2 สถาบันการศึกษา สถานศึกษานับว่าเป็นองค์การที่สำคัญมากที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ เกิดความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมทางการเมืองของสมาชิกในสังคม อีกทั้งยังเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า บุคคลที่มีการศึกษาสูงจะตระหนักถึงความเกี่ยวข้องและผลกระทบทางการเมืองที่มีต่อตนเอง จะมีความสนใจทางการเมือง มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทางการเมือง และอาจเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองในขอบเขตที่กว้างขวางกว่าบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า⁷¹ สถาบันการศึกษาจะช่วยปลูกฝังค่านิยม ถ้ายทอดความรู้

⁷⁰ Gabriel A. Almond and Sidney Verba, The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations Boston : Little, Brown, 1965

⁷¹ การศึกษาวิจัยของโรเบิร์ต อี เลน. เกี่ยวกับนักศึกษาในสถาบันการศึกษาสำคัญ ๆ ของสหรัฐอเมริกา พบว่าบุคคลที่มีการศึกษาสูงมักจะรู้ความเป็นไปหรือข่าว-คราวความเคลื่อนไหวทางการเมืองดีกว่าคนที่มีการศึกษาต่ำกว่า โปรดดูรายละเอียดใน Robert E. Lane, Political Man New York : The Free Press, 1972, chapter 6 : Political Education in the Midst of Life's Struggles.

ความเป็นมาของการเมืองการปกครองของประชาชน อีกทั้งให้ความรู้ทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับ การเมือง ความเชื่อทางการเมืองและทัศนคติทางการเมืองร่วมไปด้วย⁷² นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาจะทำให้บุคคลมีความรู้เกี่ยวกับโลกการเมือง และบทบาททางการเมืองของตนเอง สมาชิกในสังคมจะได้เรียนรู้ถึงสถาบันทางการเมืองและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในระบบการเมืองที่ชัดเจนมากกว่าการรับรู้ด้วยความรู้สึกทางอารมณ์แต่เพียงอย่างเดียว⁷³ สถาบันการศึกษายังช่วยสอนบุคคลให้รู้จักคิด หรือจะมีวิธีคิดอย่างไร (how to think) และยังช่วยทำให้กระบวนการเรียนรู้พัฒนาไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป เป็นขั้นเป็นตอน สถาบันการศึกษายังเป็นสถานที่กระตุ้นให้บุคคลสนใจและปฏิบัติเกี่ยวกับ สิทธิและหน้าที่พื้นฐานของพลเมือง สถาบันการศึกษาจึงมีอิทธิพลอยู่มากในหลายด้านของ ชีวิต สิ่งทีบุคคลได้รับจากสถาบันการศึกษาย่อมมีผลต่อพฤติกรรมของบุคคลเป็นอย่างดี อีกด้วย

2.3 กลุ่มเพื่อน (peer groups) เป็นกลุ่มที่มีสถานภาพใกล้เคียงกัน และมีความใกล้ชิดกัน หมายความว่ารวมถึง กลุ่มเพื่อน กลุ่มทำงานเล็ก ๆ ซึ่งสมาชิกของ กลุ่มเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กันอย่างเสมอภาค ยอมรับนับถือความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการรับเอาทัศนคติและความคิดเห็นของเพื่อนเป็นของตนเอง ต้องการที่จะเหมือนเพื่อนในกลุ่ม กลุ่มเพื่อนนี้จะมีบทบาทต่อการเรียนรู้ทางการเมืองโดยกระตุ้นหรือจูงใจหรือ กัดดัน ให้สมาชิกมีทัศนคติและพฤติกรรมที่กลุ่มยอมรับอยู่ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล นี้จะนำไปสู่การเชื่อมโยงทางพฤติกรรมทางการเมืองด้วย⁷⁴

⁷² ไพรตดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ธรรมงค์ สินสวัสดิ์, จิตวิทยาการเมือง

⁷³ อ่างใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และ สายทิพย์ สุคติพันธ์, การเมืองของเด็ก : กระบวนการสังคมปริทัศน์ทางการเมือง

⁷⁴ พลศักดิ์ จิระไกรศิริ, "ตัวแบบของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มในสังคมไทย : วารสารสังคมศาสตร์ 16 ตุลาคม - ธันวาคม 2522

2.4 กลุ่มอาชีพ (occupation or professional groups) เป็นกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีความผูกพันกันด้วยอาชีพการงานไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของเอกชนหรือรัฐบาลก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อบุคคลมาอยู่ร่วมกันหรือเมื่อบุคคลนำตนเองเข้าร่วมกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะยอมรับต่อบรรทัดฐานของกลุ่ม และจะมีการประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ ในแนวทางเพื่อประโยชน์ของกลุ่มที่ตนสังกัดอยู่ รวมทั้งยอมรับสภาพความเป็นอยู่หรือระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ของอาชีพ หรือองค์การนั้น ดังนั้น สภาพแวดล้อม ระเบียบปฏิบัติหรือลักษณะของงานในกลุ่มอาชีพ หรือองค์การจะมีอิทธิพลอย่างมาก ในการที่จะหล่อหลอมถ่ายทอดบุคลิกภาพความเชื่อ ค่านิยมและการอบรมกลุ่มมเกลลาและการเรียนรู้ทางการเมืองแก่สมาชิก⁷⁵

2.5 สื่อมวลชน มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดการอบรมกลุ่มมเกลลา และการเรียนรู้ทางการเมือง โดยเฉพาะในสังคมสมัยใหม่ที่มีการแพร่กระจายของข่าวสารทางการเมือง และข่าวสารอื่น ๆ ได้อย่างรวดเร็วโดยอาศัยสื่อมวลชน ทำให้สื่อมวลชนมีบทบาทในการส่งผ่านค่านิยมความเชื่อที่สำคัญ ๆ ในสังคม ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม และยังสามารถสร้างความรู้สึกทางอารมณ์ที่มีอิทธิพลต่อการวางรูปแบบความเชื่อทางการเมืองด้วยนอกจากนี้สื่อมวลชนยังมีบทบาทต่อการรับรู้ข่าวสารการเมืองของบุคคลในสังคม และมีอิทธิพล

⁷⁵ แนวความคิดเกี่ยวกับรวมกลุ่มนี้ นอกจากจะมีบทบาทต่อการเรียนรู้ทางการเมืองแล้ว Alexis de Tocqueville นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสผู้ไปเยือนสหรัฐอเมริกาเมื่อประมาณร้อยปีเศษมาแล้ว ยังชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า การรวมกลุ่มเป็นองค์การหรืออาชีพต่าง ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่ผดุงส่งเสริมและรักษาประชาธิปไตยให้คงอยู่ได้ ผู้สนใจอาจดูรายละเอียดได้จาก บรรพต วีระสัย และคณะ, "กลุ่มหลากหลายกับการพัฒนาประชาธิปไตย" ใน รัฐศาสตร์ทั่วไป กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2523 และพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "กรอบการมองพฤติกรรมทางการเมือง". วารสารสังคมศาสตร์ 17 มกราคม - มีนาคม 2523

อย่างยิ่งต่อระดับความรู้ทางการเมืองของบุคคลในสังคมอีกด้วยเช่นกัน⁷⁶ กล่าวคือ เครื่องมือสื่อมวลชน (Mass Media) ได้แก่ หนังสือ หนังสือพิมพ์⁷⁷ วิทยุ โทรทัศน์ จึงเป็นตัวการที่สำคัญที่ทำให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจทางการเมือง และมีส่วนร่วมทางการเมือง

2.6 สถาบันการเมือง สถาบันการเมืองเป็นที่รวบรวมสะสมแบบแผน พฤติกรรมทางการเมือง สร้าง หรือวางกฎเกณฑ์ และพยายามคงไว้ซึ่งกิจกรรมของ องค์การทางการเมืองในสังคมสถาบันทางการเมืองนี้ได้แก่ รัฐธรรมนูญสถาบันฝ่าย นิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ สถาบันข้าราชการ ทหาร พรรคการเมือง การเลือกตั้ง และการออกเสียง แสดงประชาชาติเป็นต้น⁷⁸ นับได้ว่าเป็นสถาบันที่มีความสัมพันธ์กับ

⁷⁶ มีนักรัฐศาสตร์เป็นจำนวนมากที่ได้ให้ความสนใจ และศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนต่อการรับรู้ข่าวสารทางการเมือง ไบรูดู พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ข่าวสารการเมืองของคนไทย กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526 และ เกษม ศิริสัมพันธ์, "สื่อมวลชนกับการพัฒนาการเมือง" ใน ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้วไขและเพิ่มเติม, อมร รักษาสัตย์ และ ชัตติยา กรรณสูตร รวบรวม พระนคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย จำกัด, 2515 และ Lucian W. Pye, "The Non-Western Political Process," The Journal of Politics 20 August 1958 ; Daniel Lerner, The Passing of Traditional Society Glencoe, III : Free Press, 1962 Lucian W. Pye, Communication and Political Development Princeton : Princeton University Press, 1968

⁷⁷ ไบรูดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สุขาย ตริรัตน์. "แนวความคิดใหม่เกี่ยวกับสถาบันทางการเมือง" วารสารสังคมศาสตร์ 15 มกราคม - มีนาคม 2521 และ ไพโรจน์ ชัยนาม, "สถาบันทางการเมืองและรัฐธรรมนูญของประเทศต่าง ๆ กับระบอบการปกครองของไทย" พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515

⁷⁸ บทบาทของหนังสือพิมพ์ต่อการช่วยเพิ่มความรู้ความเข้าใจทางการเมืองนั้น ศึกษาเพิ่มเติมได้จาก กระมล ทองธรรมชาติ, วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ห.จ.ก.บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2520

บุคคลอยู่ตลอดเวลา มีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของบุคคล⁷⁹ สถาบันการเมืองยังมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการอบรมกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองของบุคคลด้วย⁸⁰ อีกทั้งพรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง อีกทั้งยังคอยทำหน้าที่ชี้แจงให้ประชาชนได้ทราบความเป็นไปของประเทศ เชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดความผูกพันต่อกัน สนใจที่จะมีส่วนในการปกครองต่อไปด้วย⁸¹ โดยเฉพาะพรรคการเมืองนับเป็นสถาบันการเมืองที่คอยสร้าง และปลูกเร้าความคิดเห็นทางการเมืองของประชาชนที่สำคัญยิ่ง⁸² ดังนั้น ในทุก ๆ สังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมจารีตประเพณีหรือสังคมสมัยใหม่ ต่างเห็นความสำคัญของสถาบันการเมืองที่มีบทบาทต่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจทางการเมืองให้เกิดขึ้นกับสมาชิกในสังคม จึงมุ่งเน้นพัฒนาสถาบันการเมืองให้มีความมั่นคง แข็งแรง เป็นปึกแผ่นและต่อเนื่อง⁸³

⁷⁹ พงศ์เพ็ญ ศกุนตภัย หลักรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง ประจวบคีรีขันธ์ : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, 2524

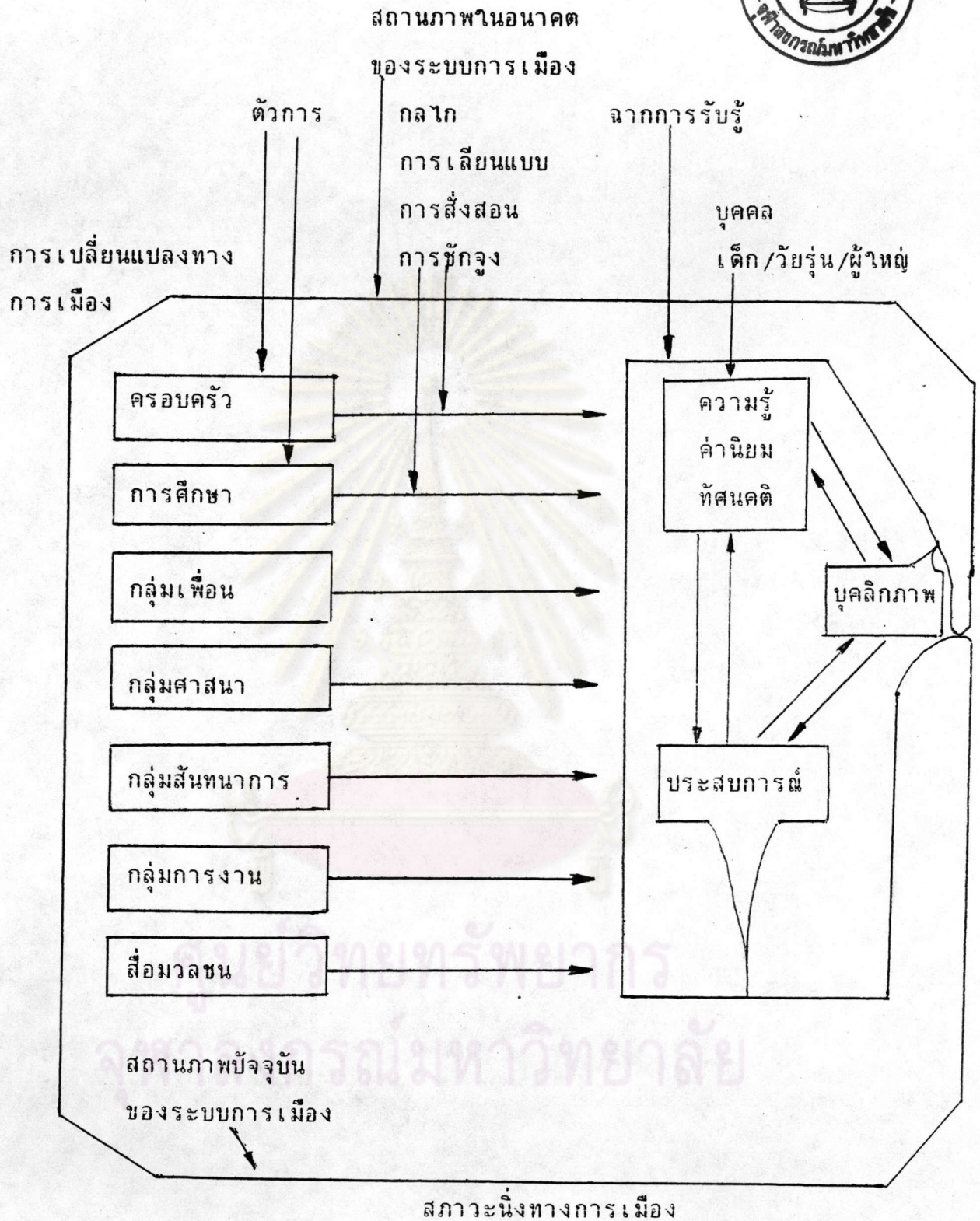
⁸⁰ ดูเพิ่มเติมใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และ สายทิพย์ สุกดีพันธ์ุ, การเมืองของเด็ก : กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2522

⁸¹ จรูญ สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์ ฉบับพื้นฐาน ปรับปรุงแก้ไขใหม่ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2522

⁸² วิทยา นภาศิริกุลกิจ และ สุรพล ราชภัณฑารักษ์, พรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, 2524

⁸³ สรุปรจากคำบรรยาย สัจจิต บุญขงการ. วิชา สถาบันการเมืองและพัฒนาการเมือง, ภาคปลาย ปีการศึกษา 2524, ภาควิชาการปกครองคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รูปภาพที่ 2.4 ตัวแบบการอบรมกลุ่มและการเรียนรู้ทางการเมือง

ที่มา : Michael Rush and Phillip Athoff, Introduction to Political Sociology (London : Western Printing Service Press, 1971), p.16.

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า กระบวนการกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) เป็นกระบวนการที่นำมาซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแก่ประชาชน เป็นกระบวนการก่อตั้งหรือส่งผ่านวัฒนธรรมทางการเมือง กล่าวคือกระบวนการทางการเมืองอาจจะช่วยผดุงวัฒนธรรมทางการเมืองเดิมไว้ หรือส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง หรือทำให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งจากประสบการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงเวลา ลักษณะของกระบวนการส่งผ่านวัฒนธรรมทางการเมืองนี้เองจะก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในสังคมซึ่งนำไปสู่ความมีบูรณาการทางการเมือง (political integration) ในที่สุด

แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมือง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา เมื่อมีการนำเอาระเบียบวิธีวิจัยมาใช้ในทางรัฐศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ได้ให้ความสนใจ แนวคิดเกี่ยวกับ "วัฒนธรรม" มากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการนำเอาวิธีการสุ่มตัวอย่าง และการศึกษามติมหาชนมาใช้ในการวิจัยที่สามารถทดสอบความถูกต้อง เทียบตรง และเชื่อถือได้ด้วยแล้ว นักรัฐศาสตร์ก็มั่นใจว่า การนำเอาแนวคิดทางวัฒนธรรมมาใช้ในการศึกษาการเมืองนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้อย่างแน่นอน⁸⁴

นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาได้ให้คำจำกัดความหมายของ "วัฒนธรรม" ว่า วัฒนธรรมประกอบด้วยรูปแบบของพฤติกรรม ทั้งที่แฝงเร้นและเห็นได้ชัดแจ้ง ได้มาและถ่ายทอดออกไป โดยผ่านสัญลักษณ์ ประกอบกันขึ้นเป็นความสำเร็จเฉพาะตัวของคนกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความนึกคิดโดยเฉพาะค่านิยมที่ยึดถือในด้านหนึ่ง วัฒนธรรมอาจมองได้ว่าเป็นผลผลิตของการกระทำแต่ในอีกด้านหนึ่งกลับเป็นตัวเงื่อนไขสำหรับการกระทำอย่างอื่นต่อไป⁸⁵

⁸⁴พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "กำเนิดและพัฒนาการ," วัฒนธรรมทางการเมือง,

⁸⁵A. Kroeber and Clyde Kluckhohn, Culture : A Critical Review of Concepts and Definitions Cambridge : Harvard University, Peabody Museum of American Archeology and Ethnology Papers, 1953

เมื่อ เกเบรียล อัลมอนต์ ได้นำเอาแนวคิดวัฒนธรรมมาใช้ และกำหนดแนวคิดและศัพท์คำนี้เป็นครั้งแรกว่า "วัฒนธรรมทางการเมือง" ในบทความของเขา เมื่อปี พ.ศ. 2499 และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แนวความคิดวัฒนธรรมทางการเมืองจึงได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหา และอุปสรรคของการพัฒนาทางการเมือง ซึ่งการศึกษารัฐศาสตร์แบบเก่าซึ่งเน้นการวิเคราะห์ถึงโครงสร้างสถาบันและกระบวนการทางการเมือง ไม่สามารถให้ความกระจ่างได้เพียงพอ ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมือง (ทัศนคติ ความเชื่อ และความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อระบบการเมือง และส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง) จะสามารถนำไปอธิบายปัญหาของระบบการเมืองที่เป็นอยู่ได้สมบูรณ์มากขึ้น ถึงแม้จะมีปัญหาที่ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ว่า การศึกษาแนวทางนี้ยังเป็นเรื่องคลุมเครืออยู่ เพราะอาจจะนำแนวความคิดวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศหนึ่งมาวิเคราะห์ระบบการเมืองของอีกประเทศหนึ่งก็ตาม⁸⁶

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัย เห็นว่าแนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองจะเป็นตัวเชื่อมโยงความนึกคิด และทัศนคติของนายตำรวจระดับอาวุโสที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง กล่าวคือ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคม และการเมือง ตลอดจนวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมนั้น ๆ จะมีส่วนในการกำหนดความรู้สึกนึกคิดของนายตำรวจอาวุโสเป็นอย่างมาก เมื่อนำมาพิจารณาถึงสังคมไทยแล้ว นักวิชาการส่วนใหญ่ต่างก็มีความเห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองไทยไม่เอื้ออำนวยต่อระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อในเรื่องของอำนาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมทั้งมีลักษณะเชื่อฟังและยอมรับการปฏิบัติตาม จึงมักจะเป็นผู้ถูกกระทำ (subject) มากกว่าเป็นผู้กระทำ (object) ลักษณะเช่นนี้ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีลักษณะหนึ่งเฉยทางการเมือง (political passivity) ไม่กระตือรือร้นทางการเมืองหรือสนใจเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง⁸⁷

⁸⁶พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "กำเนิดและพัฒนาการ" วัฒนธรรมทางการเมือง,

⁸⁷พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ข่าวสารการเมืองไทย

1. ความหมายของวัฒนธรรมการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง แบบแผนของทัศนคติ ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจ ที่ประชาชนมีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง แบบแผนของความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติของประชาชนดังกล่าวเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง และประสบการณ์ที่เขาได้รับในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของสังคมประเทศนั้น ๆ

อัลมอนด์ อธิบายว่า วัฒนธรรมทางการเมือง เป็นแบบแผนของทัศนคติของบุคคลที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง⁸⁸

อัลมอนด์ และ พาวเวลล์ อธิบายว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นความรู้สึกหรือการอบรมที่คนแต่ละคนได้รับ ซึ่งจะทำให้การกระทำของแต่ละบุคคลนั้นมีความหมายแต่เป็นส่วนของปรากฏการณ์ที่ "เห็นได้ไม่ชัด" (subjective realm) ประกอบด้วย 1. ความโน้มเอียงด้านการรับรู้ ได้แก่ ความรู้ถึงวัตถุประสงค์ทางการเมืองและความเชื่อทางการเมือง (ไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่ถูกต้องหรือไม่) 2. ความโน้มเอียงด้านความรู้สึกต่าง ๆ ที่มีต่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองทั้งหลาย เช่น ความรู้สึกที่เกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมือง หรือความรู้สึกเห็นต่าง การเมือง และ 3. ความโน้มเอียงด้านการประเมินผล ได้แก่ ความคิดเห็นต่าง ๆ ที่มีต่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมักจะเอาค่านิยมมาประเมินวัตถุประสงค์ทางการเมือง หรือเหตุการณ์ทางการเมืองนั้น ๆ⁸⁹

⁸⁸Gabriel A. Almond, "Comparative Political System" Political Behavior : A Reader in Theory and Research, ed. Heinz Eulau, Samuel J. Eldersveld, and Morris Janowitz Glencoe, Illinois : Free Press, 1956

⁸⁹Almond and Powell, Jr., Comparative Politics : A Developmental Approach

พาย อธิบายว่า วัฒนธรรมทางการเมือง คือ แบบแผนของทัศนคติ ความเชื่อ และความรู้สึกที่เป็นระเบียบ และมีความหมายต่อกระบวนการทางการเมือง และที่เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับรากฐานทางสมมติฐาน และกฎระเบียบต่าง ๆ ซึ่งครอบคลุมว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ในระบบการเมือง ดังนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองก็คือ การแสดงออก ในรูปแบบที่รวม ๆ กันทางจิตวิทยา และความนึกคิดในทางการเมืองนั่นเอง⁹⁰

ยิงเจอร์ ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นทัศนคติ และการอบรมกล่อมเกล่าที่แต่ละคนได้รับจากระบบการเมืองนั้น ซึ่งประกอบด้วยความรู้สึคนิยม และไม่นิยมต่อระบบการเมืองและประเมินค่าต่อเหตุการณ์ทางการเมือง⁹¹

ลิปเซท กล่าวถึง วัฒนธรรมทางการเมืองที่เกี่ยวกับค่านิยมว่า ค่านิยมที่สนับสนุนความมั่นคงของระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยก็คือ การถือเอาความสามารถของบุคคลโดยไม่คำนึงถึงชาติกำเนิด การให้ความเสมอภาค และมีการปฏิบัติหน้าที่เฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น (specificity)⁹²

นอกจากความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าว ยังมีนัก รัฐศาสตร์อีกหลายท่าน อาทิเช่น Jaral B. Manheim, Samuel H. Beer, Adam B. Ulam, Robert A. Dahl, Edward C. Banfield, Laura F.

⁹⁰ Lucian W. Pye, Aspects of Political Development Boston : Little, Brown, 1966

⁹¹ Milton Yinger, Religion Society and the Individual New York : The Macmillan, 1962

⁹² Seymour M. Lipset, The First New Nation New York : Basic Books, 1963

Banfield, ฯลฯ ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองและอธิบายไปในแง่มุมต่าง ๆ กัน ซึ่งผู้สนใจจะศึกษาได้ต่อไป⁹³

จากความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าว อัลมอนต์ และพาวเวลล์ได้เสนอรูปแบบของวัฒนธรรมทางการเมืองที่เรียกว่า civic culture ออกเป็น 3 ประเภทคือ

1.1 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ประชาชนไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมือง ไม่รับรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของสถาบันทางการเมือง รวมทั้งไม่คิดว่าจะมีส่วนร่วมทางการเมือง

1.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบที่ประชาชนยอมรับและเชื่อฟังอำนาจรัฐมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองโดยทั่ว ๆ ไป แต่ไม่สนใจที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

1.3 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบที่ประชาชนเข้าใจในระบบการเมืองทั่ว ๆ ไป มีความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองและการปกครอง ตลอดจนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองทั้ง 3 แบบนี้ อัลมอนต์ และพาวเวลล์กล่าวว่าในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีการคละเคล้าปะปนกัน ซึ่งอาจจะเป็นแบบใดแบบหนึ่งหรือผสมกันระหว่าง 2 แบบ หรือ 3 แบบ ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนมีความโน้มเอียงทางการเมือง (political)

⁹³ศึกษาเพิ่มเติมจาก Jarol B. Manheim, The Politics Within Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, 1975; Samuel H. Beer and Adam B. Ulam, eds., Patterns of Government New York : Random House, 1962 ; Robert A. Dahl. Political Opposition in Western-Democracies New Haven : Yale University Press, 1966 ; Edward C. Banfield and Laura F. Banfield, The Moral Basis of a Backward Society Glencoe : The Free Press, 1958

orientation) ที่มีต่อระบบการเมืองแตกต่างกัน⁹⁴ กล่าวคือ หากในสังคมใด ประชาชนมีแนวโน้มไปในแบบที่ 1 และแบบที่ 2 มาก แม้ว่าจะมีแบบที่ 3 อยู่บ้าง ประชาชนในสังคมนั้นก็จะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม แต่ถ้าหากในสังคมใดประชาชนมีแนวโน้มที่เป็นแบบที่ 3 มาก แม้จะมีแบบที่ 1 หรือ 2 อยู่บ้างก็ตาม ประชาชนในสังคมนั้นก็จะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political participation)

นับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา การอธิบายการเมืองด้วยรูปแบบเก่า ๆ ค่อนข้างมีปัญหา เพราะไม่อาจจะแก้ปัญหาและนำไปปรับใช้กับการเมืองที่แท้จริงได้ เพราะการเมืองในระบบแบบเดิมเน้นการอธิบายการเมืองด้วยเรื่องของอำนาจ แต่บางครั้งอำนาจก็ไม่อาจอธิบายการเมืองได้อย่างเด่นชัด แต่กลับอธิบายได้ด้วยทฤษฎีใหม่ ๆ เช่น การมีส่วนร่วมทางการเมือง เนื่องจากการเมืองสมัยใหม่ปัจเจกชนและประชาชนในรูปของกลุ่มต่าง ๆ เริ่มมีบทบาทในการสร้างอิทธิพลต่อรัฐโดยตรง โดยการเรียกร้องให้รัฐสนองต่อประชาชนในเรื่องของความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนายตำรวจระดับอาวุโสจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากในประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายนั้นปัญหาเรื่องการมีส่วนร่วมก็เป็นปัญหาใหญ่ปัญหาหนึ่ง เพราะในระบอบการเมืองสมัยใหม่นั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองกลายเป็นสิ่งสำคัญและปฏิเสธได้ยาก แต่โดยทั่วไปแล้วมักมีคนนึกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่าจะมีได้ก็ในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ตามความเป็นจริงแล้วในสังคมที่มีการปกครองระบอบเผด็จการก็อาจมีช่องทางเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองบ้างเหมือนกัน

⁹⁴Gabriel A. Almond and Sidney Verba, The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช. "วัฒนธรรมทางการเมืองกับระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย" พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และ พลศักดิ์ จิระกรศิริ บรรณาธิการ. วัฒนธรรมทางการเมืองไทย

ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นได้มีผู้ให้ความหมายไว้ เช่น 'James D. Barber ว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่แท้จริง คือ การลงคะแนนเสียง (Voting)⁹⁵

Butler & Stokes ให้ความหมายคล้ายกับ Barber คือ การระดมมวลชน (mass mobilization) ให้ทำกิจกรรมการเมือง โดยเฉพาะหมายถึง การเลือกตั้ง (election)⁹⁶

ส่วน Mauk Mulder ว่า หมายถึง ความพยายามทำให้อำนาจเท่ากัน (power equalization) โดยลดความแตกต่างทางอำนาจระหว่างระดับชั้นที่ต่างกัน ในสังคม และกลุ่ม เช่น ความพยายามรวมตัวของสมาชิกของกลุ่มที่มีอำนาจน้อยกว่าต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการแสวงหาวิธี (mean) ที่ดีที่สุดเพื่อไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม⁹⁷

Weiner ว่า คือ ปฏิบัติการใด ๆ ที่สมัครใจจะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ไม่ว่าจะจัดองค์การหรือไม่จัด ไม่ว่าจะครั้งคราวหรือต่อเนื่อง ไม่ว่าจะวิธีการจะชอบธรรมหรือไม่ แต่ปฏิบัติการนั้นต้องมุ่งที่จะมีอิทธิพลต่อนโยบายสาธารณะ, การบริหารสาธารณะ และการเลือกผู้นำ ไม่ว่าจะในระดับใดจะเป็นระดับชาติหรือท้องถิ่นก็ได้

---

⁹⁵ James D. Barber, Citizen Politics Chicago : Markham Publishing Company, 1972

⁹⁶ David Butler and Donald Stokes, Political Changes in Britain New York : St. Martin's Press, 1971 ; ในการศึกษาแบบ Area Approach ส่วนใหญ่การมีส่วนร่วมทางการเมืองมักจะคำนึงถึงแต่ระบบการลงคะแนนเสียงและการเลือกตั้งอย่างใน Bradley M. Richardson, The Political Culture of Japan Berkeley : University of California Press, 1974

⁹⁷ Mauk Mulder, "Power Equalization Through Participation?", Concepts and Controversy in Organizational Behavior, W. R. Nord Santa Monica : Goodyear Publishing Company, 1972

Weiner เน้นองค์ประกอบ 3 สิ่ง ในการมีส่วนร่วมทางการเมือง คือ ต้องมีการกระทำ (action) ที่สมัครใจ (voluntary) และมีทางเลือก (choice)⁹⁸

อย่างไรก็ตามอาจสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงต่อรัฐ โดยผู้มีส่วนร่วม (participants) รู้ตัวว่าทำอะไร (เท่าที่ข่าวสารมีอยู่ในขณะนั้น) และอาจกระเทือนต่อกิจกรรมของรัฐ

ในแง่นี้ การมีส่วนร่วมทางการเมือง จึงเป็นทั้งกระบวนการ (process) และเป้าหมาย (ends) เป็นกระบวนการในฐานะที่ฝ่ายหนึ่งร่วมมือกัน เพื่อให้ได้คำตอบจากอีกฝ่ายหนึ่ง และเป็นเป้าหมายในฐานะที่ผลของการแสดงพลังก็เพื่อครอบงำอีกฝ่ายหนึ่ง อย่างไรก็ตามทั้ง 2 ทาง ก็เป็นทางออกของการต่อรอง ซึ่งจะมีมากหรือไม่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของระบบที่จะกำหนดทิศทางของการมีส่วนร่วมทางการเมือง⁹⁹

การมีส่วนร่วมทางการเมือง จึงเป็นผลผลิตของสถานการณ์แวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่มักจะทำให้เกิดการรวมพลังของประชาชน หรือการรณรงค์มวลชน (mass campaign) จากฝ่ายบนและล่าง อย่างไรก็ตามสถานการณ์ก็อาจทำให้เกิดความรุนแรง และการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว¹⁰⁰ เช่น การปฏิวัติ

⁹⁸Wiener, op.cit., p.164

⁹⁹Ranny และ Finer มองการมีส่วนร่วมแบบกลุ่ม และว่าการมีส่วนร่วมก็เพื่อความขัดแย้งอันไปสู่จุดหมายบางอย่าง อ่าน Austin Ranney, The Governing of Men : An Introduction to Political Science New York : Holt, Rinehart and Winston, 1985) และ S. E. Finer, Comparative Government London : Allen Lane The Penguin Press, 1970

¹⁰⁰อ่านใน T. R. Gurr, Why Men Rebel Princeton : Princeton University Press, 1970 คู่อ้างอิงที่ 15 และ R. Von der Mehden, Comparative Political Violence Englewood Cliff, N.J.: Prentice Hall, 1971

14 ตุลาคม 2516 การปฏิวัติวัฒนธรรมในจีน และการรัฐประหารทั่วไป นอกจากนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองก็อาจเกิดขึ้นได้ตามกฎหมาย และขั้นตอนของกฎหมาย (รวมถึงวัฒนธรรมและความเชื่อ) เช่น การออกเสียงเลือกตั้งทั่วไป การลงประชามติในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การมีส่วนร่วมในลักษณะเหล่านี้ จะเป็นการมีส่วนร่วมที่สงบ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นแบบแผน และสามารถทำนายได้แน่นอน กว่าการมีส่วนร่วมที่อาศัยสถานการณ์เป็นเครื่องขึ้นาดังกล่าว¹⁰¹ ยิ่งกว่านั้น อาจมีส่วนร่วมทางการเมืองที่เกิดจากความเคยชินหรือเป็นภารกิจประจำวัน การมีส่วนร่วมแบบนี้คล้ายกับการมีส่วนร่วมที่เป็นไปตามกฎหมาย คือผู้มีส่วนร่วมไม่มีความสัมพันธ์ส่วนตัว ต่างก็ปฏิบัติไปเสมือนส่วนหนึ่งของเครื่องจักร โดยจะเกิดความสัมพันธ์อันปั่นป่วนที่ทำให้เครื่องจักรทำงาน การมีส่วนร่วมแบบนี้ เช่น การฟังวิทยุ, การสนใจต่อเหตุการณ์บ้านเมือง, โดยการจับกลุ่มสนทนา, การแสดงออกทางหนังสือพิมพ์และการติดตามข่าวใดข่าวหนึ่ง เป็นต้น¹⁰² จึงอาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาแล้วแต่ภาวะใด

แนวความคิดเกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตย

ในการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของนายตำรวจอาวุโสที่เข้ารับการอบรมครั้งนี้ นอกจากจะต้องอาศัยกรอบแนวความคิดเกี่ยวกับสภาพการรับรู้ การอบรมกลุ่มเกลาและการเรียนรู้ทางการเมือง รวมทั้งความรู้ความเข้าใจทางการเมือง เพื่อประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ปัญหาจำเป็นต้องศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตย ประกอบด้วยประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ จากรูปแบบการปกครองและวิถีชีวิต อีกทั้ง

¹⁰¹ Edwin M. Lemert, Human Deviance, Social Problems and Social Control Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, Inc., 1967 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ระบบการควบคุมสังคมทำให้เกิดหน้าที่ที่ไปสู่วิถีปฏิบัติ

¹⁰² สื่อ (communication) ทำให้เกิดข้อมูลที่จะกำหนดบทบาทของบุคคลได้อ่านใน Joseph Luft, Group Processes : An Introduction to Group Dynamics Palo Alto : National Press Books, 1970

แนวความคิดเกี่ยวกับทัศนคติทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและบทบาทของข้าราชการต่อการพัฒนาทางการเมืองไปสู่ระบอบประชาธิปไตยรวมไปด้วยดังจะได้กล่าวต่อไปตามลำดับ

1. หลักการ "ประชาธิปไตย"

นักทฤษฎีประชาธิปไตยร่วมสมัยท่านหนึ่ง คือ Seymour Martin Lipset กล่าวไว้ว่า "ประชาธิปไตย หมายถึง ระบบการเมืองที่เปิดโอกาสโดยใช้วิถีทางปกติธรรมดาทางรัฐธรรมนูญ ที่จะให้มีการเปลี่ยนตัวผู้ปกครองได้ อีกทั้งยังเป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยให้มีการแก้ไขปัญหามองสังคม อันเกิดจากการตัดสินใจที่ขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจึงเท่ากับเปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่นำมาใช้สิทธิพลของตนเข้ามากำหนดการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะโดยการเลือกบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั่นเอง"¹⁰³

คำนิยามของ Seymour Martin Lipset ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความหมายของประชาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสามารถแยกออกได้ 3 มิติ คือ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง (a form of government) ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ (ideology) และประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต (a way of life) ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ราช

¹⁰³Seymour Martin Lipset, "Some Social Requisites of Democracy", in Roy Macridis and Bernard Brown, Eds, Comparative Politics : Notes and Readings, 4th edition Illinois : The Dorsey Press, 1972, สำหรับหนังสือที่รวบรวมแนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับประชาธิปไตย โปรดศึกษาจาก Henry S. Kariel Frontiers of Democratic Theory New York : Random House, 1970

บัณฑิตทางรัฐศาสตร์ เรียกรวมกันว่า "องค์สามของประชาธิปไตย"¹⁰⁴ ซึ่งสามารถแยกอธิบายพอสังเขปได้ดังนี้ กล่าวคือ

ก. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ (an ideology)

การศึกษาถึงประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์นี้ มีหลักการสำคัญ คือการยึดมั่นว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ดีที่สุด เพราะเป็นการปกครองที่เห็นความสำคัญของประชาชนไม่ใช่บุคคลคนเดียวหรือกลุ่มเดียว ขณะเดียวกันก็มีความเชื่อมั่นในสติปัญญา เหตุผลและความสามารถของมนุษย์ในการตัดสินใจเลือกผู้นำ เปลี่ยนตัวผู้นำ และเลือกแนวทางพัฒนาสังคมของตนได้อย่างถูกต้องไม่ว่าจะได้รับการศึกษามากน้อยต่างกันเพียงใด แต่ขณะเดียวกันก็มีหลักการที่ระบุว่า การใช้อำนาจต้องมีเงื่อนไขเพื่อป้องกันมิให้มีการใช้อำนาจไปในทางที่ผิดหรือไม่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ จึงให้สิทธิแก่ประชาชนที่จะเรียกอำนาจกลับคืนได้¹⁰⁵

¹⁰⁴ นักรัฐศาสตร์หลายท่านได้พยายามอธิบายประชาธิปไตย อย่างง่าย ๆ ให้แก่ประชาชนผู้สนใจทางการเมือง โดยแบ่งออกเป็นประชาธิปไตยในฐานะเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต และประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง การแยกอธิบายเช่นนี้ช่วยสร้างให้เกิดความเข้าใจและทราบได้ว่า เมื่อกล่าวถึงประชาธิปไตยเป็นการกล่าวในแง่มุมใดดูรายละเอียดใน กมล สมวิเชียร, ประชาธิปไตยกับสังคมไทย กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2520 1-20; ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยมคอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, บริษัทห้างไกรเลิศ, ประชาธิปไตยสำหรับคนไทย กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518

¹⁰⁵ กมล สมวิเชียร, ประชาธิปไตยกับสังคมไทย กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516 และโปรดศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับประชาธิปไตยในรูปของอุดมการณ์ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง กรุงเทพมหานคร : ดวงดีการพิมพ์, 2523 และแนวความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์กับประเทศด้อยพัฒนา ใน David Apter, Ideology and Discontent New York : Basic Books, 1964

นอกจากนี้ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ยังมีหลักการที่สำคัญ คือ การยึดมั่นในเสรีภาพและความเป็นอิสระของมนุษย์ ซึ่งหมายถึง ความเป็นอิสระในการเลือกใช้ชีวิตเลือกที่อยู่ เป็นต้น ส่วนเสรีภาพนั้นหมายถึง ความสามารถในการใช้อิสระภาพที่ตนมีอยู่นั้น แสดงออกซึ่งความคิดเห็น หรือ กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดโดยลำพังตนเอง ไม่ถูกจำกัดโดยบุคคลอื่น เว้นเสียแต่ว่าการแสดงออกและการกระทำนั้นจะไปกระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ด้วยเหตุดังกล่าวนี้รัฐบาลประชาธิปไตยจึงต้องพยายามปกป้องเสรีภาพของประชาชนไว้¹⁰⁶ สำหรับหลักการประการสุดท้ายของอุดมการณ์ประชาธิปไตยก็คือ ความคิดที่ว่า คนเราทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกัน จึงควรที่จะได้รับการคุ้มครองจากรัฐบาลโดยเท่าเทียมกัน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นความจริงที่ว่าได้มีประชาชนในสังคมประชาธิปไตยที่เจริญก้าวหน้า เช่น ในสหรัฐอเมริกาและในอังกฤษ ได้แสดงถึงความไม่พอใจต่อสภาพการณ์ที่ตนเผชิญอยู่และได้เรียกร้องให้สังคมของตนเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ดังนั้นความเสมอภาคด้านการเมืองได้รับความสำคัญเหนือกว่าด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ผู้ที่มิมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำต้องเสียเปรียบผู้ที่ฐานะดีหรือได้รับการศึกษาสูง โดยเฉพาะในการแข่งขันเพื่อช่วงชิงอำนาจทางการเมืองทำให้คนกลุ่มน้อยที่มีฐานะดีสามารถเข้าปกครองประเทศได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีการเรียกร้องกันมากกว่า ถ้าประเทศใดต้องการให้ประชาธิปไตยมีความหมายและเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ ตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่แท้จริงแล้วก็ต้องเน้นในเรื่องความเสมอภาคทางด้านสังคมและเศรษฐกิจด้วย

กล่าวสรุปได้ว่า ประชาธิปไตยในฐานะอุดมการณ์จึงเป็นพลังจูงใจให้คนส่วนมากใช้เพื่อเรียกร้องให้ได้มาซึ่งความเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ต่อไป คือ เป็นทั้งประชาธิปไตยทางการเมือง ประชาธิปไตยทางสังคม และประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจด้วย¹⁰⁷

¹⁰⁶ ชัยอนันต์ สมุทวนิช, ลัทธิการเมือง กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2518

¹⁰⁷ กระมล ทองธรรมชาติ, "หลักประชาธิปไตย," ใน การเมืองและสังคม พิมพ์ครั้งที่สอง, ประณต นันทิยะกุล, บรรณาธิการ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520

ข. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง (a form of government)

ในปัจจุบันรูปแบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยนั้น สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระบบ คือ¹⁰⁸

1. ระบบของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเรียกว่า "ระบบการปกครองโดยประธานาธิบดี" มีประธานาธิบดีเป็นผู้อำนวยการบริหาร
2. ระบบอังกฤษ เรียกว่า "ระบบการปกครองโดยรัฐสภา" มีรัฐสภาเป็นผู้อำนวยการบริหารและนิติบัญญัติ
3. ระบบของฝรั่งเศส เรียกว่า "ระบบกึ่งประธานาธิบดีกึ่งรัฐสภา" มีประธานาธิบดีและรัฐสภาเป็นผู้อำนวยการบริหารและนิติบัญญัติร่วมกัน

ค. ประชาธิปไตยในฐานะวิถีชีวิต (a way of life)

ประชาธิปไตยในความหมายของสังคมตะวันตก โดยเฉพาะในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตนี้ มีความหมายครอบคลุมกว้างขวางมาก โดยเฉพาะความหมายยังไปเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคลแต่ละบุคคลในชีวิตประจำวันแม้จะมีบางประเด็นที่ไม่สอดคล้องต้องตรงกับความเป็นจริงเท่าใดนัก แต่ก็ประกอบด้วยหลักการที่ใช้เป็นมาตรฐานและเครื่องกำหนดคุณลักษณะประชาธิปไตยของสังคมต่าง ๆ ได้ดังนี้¹⁰⁹

1. การใช้เหตุผล
2. การให้ความสำคัญต่อบัจเจกบุคคล
3. รัฐมีคุณลักษณะเป็นเครื่องมือในการปกครอง
4. หลักการให้ความยินยอมพร้อมใจด้วยใจสมัคร (การอาสาสมัคร)

ไม่ใช่วิธีการบีบบังคับ

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 169 และดูเพิ่มเติมใน C. C. Rodee, et al. Introduction to Political Science, 2nd New York, McGraw Hill 1967

¹⁰⁹ William Ebenstein, Today's Isms, 7th New Jersey : Prentice-Hall, 1973

5. ให้ความสำคัญต่อหลักกฎหมาย •
6. ให้ความสำคัญต่อวิถีทาง (means) ในการดำรงชีวิตในสังคมประชาธิปไตย
7. หลักการโต้เถียงโต้แย้ง เจรจาออกขอมและการให้ความยินยอมพร้อมใจในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

8. การยอมรับในความเท่าเทียมกันของมนุษย์ทุกคน

หลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ สามารถแยกแยะอธิบายพอสังเขปได้ คือ

1. การใช้หลักเหตุผล หมายถึง มีความเชื่อมั่นถึงการใช้เหตุผลในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และเห็นว่า "ความจริง" เป็นกระบวนการที่ไม่มีที่สิ้นสุด ความรู้ และความจริงใจในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว แต่มีลักษณะของความเป็นไปได้เท่านั้น ถ้าค้นพบข้อมูลใหม่เมื่อใดความจริงที่เชื่อกันอยู่ก็อาจเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างสมเหตุสมผลด้วย

ดังนั้น ปัจจัยกำหนดความมีเหตุผลของสังคมประชาธิปไตยก็คือ ปัญหาที่เกิดขึ้นจะต้องได้รับการรับรู้และแก้ไขร่วมกันโดยทุก ๆ ฝ่าย เสรีภาพในการพูด การเขียน การพิมพ์โฆษณาการชุมนุม และการสมาคม จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก

2. การให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคล ซึ่งหมายถึง การจัดตั้งสถาบันทางการเมืองหรือองค์กรทางสังคมใด ๆ จะต้องมีวัตถุประสงค์หรือรับใช้ปัจเจกบุคคลด้วยกันทั้งสิ้นสิ่งหลักการที่สำคัญก็คือ ในทางการเมืองแล้ว ปัจเจกบุคคลจะมีบทบาทและมีอำนาจได้ก็ต่อเมื่อได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มผลประโยชน์หรือพรรคการเมืองและในทางเศรษฐกิจนั้น ปัจเจกบุคคลจะมีอำนาจในการต่อรองได้ก็จะต้องรวมตัวกันเป็นสหพันธ์กรรมกร หรือสหพันธ์ชาวไร่ชาวนา เป็นต้น ดังนั้น ในสังคมแบบพหุนิยมนี้ ปัจเจกบุคคลจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อปกป้องศักดิ์ศรี และผลประโยชน์ของตนเองให้ปลอดภัยจากการถูกคุกคามจากรัฐบาลหรือจากกลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ

3. ทศนคติที่เชื่อว่า รัฐเป็นเครื่องมือที่สามารถนำมาใช้เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายที่สูงส่งกว่า ซึ่งหมายถึง トラาบใดที่ปัจเจกบุคคลสามารถดำเนินการด้วยตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีอิสระเสรี รัฐก็ไม่ควรเข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงด้วย แม้ว่ารัฐอาจจะกระทำได้ดีกว่า โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และ

ศาสนา เป็นต้น รัฐจะเข้าไปแทรกแซงก็ต่อเมื่อความพยายามของปัจเจกบุคคลล้มเหลว ต้องการให้รัฐบาลเข้าช่วยเหลือเท่านั้น

4. หลักการที่สำคัญต่อการกระทำโดยสมัครใจ ซึ่งหมายถึง การให้ความสำคัญต่อการรวมกลุ่มกันอย่างสมัครใจของบุคคลโดยปราศจากการบีบบังคับ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มการเมือง เช่น พรรคการเมือง กลุ่มการศึกษา เช่น กลุ่มโรงเรียนราษฎร์ กลุ่มเศรษฐกิจ เช่น สหพันธ์กรรมกรและสมาคมลูกจ้าง กลุ่มสุขภาพ เช่น สภากาชาด และกลุ่มสวัสดิการสังคมต่าง ๆ ซึ่งเป็นการยืนยันถึงความดีเลิศของการรวมตัวกันของการเป็นชนกลุ่มเล็ก และการป้องกันมิให้รัฐผูกขาดและรวบอำนาจได้

5. หลักการที่เชื่อว่ากฎหมายมีอำนาจสูงสุด หมายถึง การหักล้างบทบัญญัติทางกฎหมายจะกระทำได้อีกต่อเมื่อใช้กฎหมายด้วยกันเท่านั้น ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าสังคมประกอบขึ้นด้วยการรวมตัวขององค์กรสังคมต่าง ๆ อย่างสมัครใจ รัฐเองก็เช่นกัน นับว่าเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวอย่างสมัครใจจากประชาชนเช่นกัน กฎระเบียบจึงสำคัญยิ่งในการก่อให้เกิดความเป็นระเบียบของสังคม

6. การเข้าความสำคัญของวิถีทาง (means) ในการดำรงชีวิตในสังคมประชาธิปไตย หมายความว่า เป็นหลักการที่ยอมรับว่า วิถีทาง (means) และจุดหมายปลายทาง (ends) เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออก ดังนั้น การกระทำใดก็ตาม จะต้องคำนึงถึงหลักความถูกต้องเป็นสำคัญด้วย ถ้าจุดหมายปลายทางเป็นสิ่งที่ดีงามและถูกต้องวิถีทางที่จะไปสู่จุดหมายปลายทางนี้ ก็จะต้องดีงามและถูกต้องด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นหลักการที่แตกต่างจากสังคมคอมมิวนิสต์อย่างเห็นได้ชัด

7. การถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ และให้ความยินยอมพร้อมใจเป็นวิถีทางที่สังคมประชาธิปไตยใช้เป็นหลัก เมื่อมีความคิดเห็น ที่สับสน หรือผลประโยชน์ที่แตกต่างกันในหมู่ประชาชน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องทราบถึงความคิดเห็นที่หลากหลายเพื่อประกอบการพิจารณาตัดสินใจ

ในเชิงทฤษฎี สังคมประชาธิปไตยจะต้องปกครองโดยการที่รัฐบาลได้รับอำนาจด้วยความยินยอมพร้อมใจของ "ผู้อยู่ใต้ปกครอง" ถ้ารัฐใช้อำนาจที่ไม่ชอบธรรม กดขี่ข่มเหงและไม่คำนึงสิทธิของประชาชนแล้ว ทฤษฎีประชาธิปไตยมุ่ง

เสนอแนะให้ประชาชนไม่เพียงแต่มีสิทธิเท่านั้น แต่จะต้องมีหน้าที่ในการก่อการปฏิวัติล้มล้างรัฐบาลเผด็จการลงได้ อย่างไรก็ตามสิทธิในการก่อการปฏิวัติจะเกิดขึ้นได้จะต้องเกิดขึ้นหลังจากการเจรจาต่อรองและการขอความยินยอมจากประชาชนส่วนใหญ่ก่อนด้วย

8. หลักการที่ทำให้ความสำคัญต่อความเท่าเทียมกันของมนุษย์ทุกคนเป็นจุดสำคัญของลัทธิประชาธิปไตย ประชาธิปไตยมิได้อ้างว่ามนุษย์ทุกคนต้องเหมือนกัน เพียงแต่ย้ำว่ามนุษย์ทุกคนต้องมีความนับถือในความเท่าเทียมกันของทุก ๆ คนโดยใช่หลักเหตุผล เป็นเครื่องประกอบการตัดสินใจ ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจึงเกิดมาอย่างเท่าเทียมกัน จึงมีสิทธิที่จะแสวงหาความสุขใส่ตนโดยไม่สร้างความทุกข์และความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น อีกทั้งมนุษย์ทุกคนควรที่จะได้รับโอกาสเท่าเทียมกันในการดำรงชีวิตด้วยไม่ว่าจะมีฐานะ ชาติกำเนิด การศึกษาและสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่แตกต่างกันเพียงใด ความเท่าเทียมนี้จะเกิดขึ้นได้ก็โดยการใช้นโยบายมาใช้อย่างมีเหตุมีผล และเท่าเทียมกันด้วย

นอกจากหลักการดังกล่าวเบื้องต้น Robert A. Dahl ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัย 8 ประการที่ใช้กำหนดคุณลักษณะ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยของสังคมต่าง ๆ ไว้ คือ¹¹⁰

1. เปิดโอกาสให้มีเสรีภาพด้านความคิดและการแสดงออก รวมทั้งให้โอกาสชนกลุ่มน้อยที่จะแสดงความคิดเห็นให้เป็นที่ประจักษ์แก่ทั้งผู้นำ และประชาชนทั่วไป¹¹¹

¹¹⁰ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Robert A. Dahl, "An Assessment of Democracy," in Roy Macridis and Bernard Brown, eds, Comparative Politics : Notes and Readings, 4th edition. Illinois : The Dorsey Press, 1972

¹¹¹คำอธิบายเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยโปรดดู ทินพันธ์ นาคะตะ, "การป้องกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน" ใน ชันอนันต์ สมุทวณิช กับคณะ, รัฐธรรมนูญสำหรับชาวบ้าน กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิฆเนศ, 2516

2. เมื่อความขัดแย้งได้อุบัติขึ้น การตัดสินใจของรัฐบาลจะต้องอยู่ใต้การควบคุมของผู้มีสิทธิออกเสียงและประชาชนเสียงข้างมาก¹¹² (มิใช่เสียงข้างน้อย)

3. การวิพากษ์วิจารณ์และการตัดสินใจทางการเมือง จะต้องประกอบด้วยความมีเหตุผล เพื่อให้ผู้นำและประชาชนเกิดความเข้าใจร่วมกันในเป้าหมาย และวิธีการที่เหมาะสมที่สุดอันเกี่ยวข้องกับภารกิจในนโยบายของชาติ

4. ความเห็นพ้องต้องกันในการวิพากษ์วิจารณ์ และการตัดสินใจทางการเมืองจะเกิดจากการสร้างของชนกลุ่มใหญ่ที่มีความเห็นพ้องต้องกันเป้าหมาย ในขณะที่เดียวกันลดจำนวนกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นขัดแย้งหรือไม่พอใจ จะช่วยให้การบังคับใช้กำลังกระทำต่อชนกลุ่มเล็ก ๆ เท่านั้น

5. มีการแก้ไขความขัดแย้งด้วยวิธีการสันติ และมีการใช้กำลังรุนแรงน้อยที่สุด

6. การแก้ไขปัญหาเร่งด่วนของสังคมนั้นจะต้องคำนึงถึงความเห็นพ้องต้องกันของทั้งผู้นำและประชาชนส่วนใหญ่

7. ประชาชนส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นและความจงรักภักดีต่อรัฐธรรมนูญ และในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

กล่าวโดยสรุป ในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยแม้ว่าจะมีการแยกประชาธิปไตยออกเป็นมิติต่าง ๆ เช่น ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง และประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต แต่นั่นก็เป็นไปเพื่อความสะดวกในการศึกษาเท่านั้น ในความเป็นจริงทางการเมือง ในระบอบประชาธิปไตยแล้วหลักการทั้ง 3 นี้จะต้องนำมาประยุกต์ใช้อย่างผสมผสานกัน สังคมใดที่สามารถผสมผสานหลักการทั้งสามนี้ได้อย่างกลมกลืน สังคมนั้นก็จะสามารถพัฒนาระบอบการปกครองของตนให้เป็นประชาธิปไตย ซึ่งมีเป้าหมายวิถีชีวิตที่ดี

¹¹² แนวความคิดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การปกครองโดยเสียงข้างมากในที่นี้ ศึกษาเพิ่มเติมได้จากหนังสือหรือบทความต่าง ๆ ที่ว่าด้วยประชาธิปไตย ได้แก่ Henry B. Mayo, An Introduction to Democratic Theory New York : Oxford University Press, 1970 และ Chapter 8 และ Austin Ranney, Governing : A Brief Introduction to Political Science Illinois : The Dryden Press, 1975, and Lyman Tower Sargent, Contemporary Political Ideologies Illinois : The Dorsey Press, 1972